

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Odsjek za orijentalnu filologiju

Katedra za turski jezik i književnost

ELEMENTI MEVLEVIZMA U ROMANU “BAB-I ESRAR” AHMETA ÜMİTA

Završni magistarski rad

Kandidatkinja: Nudžejma Šabanović

Mentor: Prof. dr. Alena Čatović

Broj indexa: 2725/2017

Sarajevo, decembar 2020.

Sadržaj

Uvod.....	1
O piscu i njegovom opusu.....	3
Tesavvuf.....	6
Postulati tesavvufa.....	8
Mevlevizam i Mevlana Dželaludin Rumi.....	9
Mevlevijski tarikat.....	10
Fabula romana <i>Bab-ı Eşrar</i>	11
Recepcija romana u Turskoj i svijetu.....	16
Postmoderna i postmodernistički roman u Turskoj.....	19
Postmodernizam u romanu <i>Bab-ı Eşrar</i>	21
Elementi mevlvizma u romanu <i>Bab-ı Eşrar</i>	23
1) Usporedba odnosa Mevlane i Şemsa sa Poyrazom i Şah Nesimom.....	24
2) Karakterne osobine Rumija i Şemsa te Poyraza i Shah Nesima.....	26
3) Derviška ljubav.....	29
4) Važnost šejha-duhovnog vodiča/učitelja.....	30
5) Naj, muzika, sema.....	33
6) Knjige.....	34
7) Rumijevi stihovi.....	36
8) Sufijske mudre izreke.....	42
9) Historija mevlvizma.....	45
Zaključak.....	54
Literatura.....	55

Uvod

Tesavvuf (sufizam, islamski misticizam) je islamska nauka koja se bavi odgojem duše. To je jedan oblik ezoterijskog, mističnog islama, koji se javlja kao odgovor na dogmatizam i ortodoksnost koji su prevladali u islamskom svijetu nakon smrti Poslanika Muhameda a.s. Jedan od najpoznatijih tesavvufskih redova je mevlevizam. Sljedbenici mevlevizma slijede učenje Mevlane Dželaludina Rumija.

Iako je tesavvuf kroz relativno dugu historiju razvoja islamske civilizacije, djelovao na nastanak i razvoj svih domena islamske kulture, to učenje se najviše reflektovalo na islamsku književnost. O islamskoj književnosti nakon 11. i 12. stoljeća gotovo da nije moguće govoriti osim kroz prizmu sufijske, odnosno irfanske književnosti. Čak i oni književnici koji su smatrali da ne pripadaju sufizmu obilato su koristili njegove simbole, termine, metafore i specifičnu upotrebu jezika.

Nakon Ibn Arebija i Rumija islamska književnost, postaje korpus obremenjen mnogobrojnim sufijskim motivima, metaforama, aluzijama, lirskim slikama, sufijskim terminima i vještini igrama riječima. Stoga u kasnijim periodima, posebno za vrijeme vladavine Osmanlija, islamsku književnost karakteriše apsolutna dominacija sufijskih motiva, slika, termina i figura. Više nije moguće razlučiti šta je svjetovno a šta duhovno, kada je riječ o ovozemaljskoj a kada o onozemaljskoj ljubavi, gdje počinje zbilja i kamo se završava imaginativni svijet umjetnika.¹

Kako turski tarikati poput mevlevizma nastaju u Anadoliji u 13. st., tako se zapaža i snažan razvoj turske književnosti u tom stoljeću. Možemo reći da je 13. st. u historiji anadolskih Turaka stoljeće kriza i promjena. U Anadoliji tog perioda vladala je tesavvufska filozofija Muhjiddina ibn

¹<https://bastinaobjave.com/uticaj-tesavvufa-na-razvoj-islamske-knjizevnosti/>, zadnja posjeta 29.8.2020.

Arebija, čije je često nejasne teorije na jedan pjesnički način oživio i iz jednog ograničenog kruga recepcije na širi plan uveo Mevlana Dželaludin Rumi.²

Mevlana je imao nekoliko sljedbenika u iranskoj književnosti, ali njegov utjecaj na tursku književnost konstantno je prisutan od 13. do 19. stoljeća. Rumi je stekao veliku popularnost još dok je bio živ, no to se nastavilo i nakon njegove smrti te traje i danas.

Jedan od najvećih prijatelja i učitelja Mevlane Rumija je Šemsuddin Muhammed, poznat kao Šems Tabrizi. Njihov odnos i danas predstavlja veliku inspiraciju dervišima i sljedbenicima tesavvufa. Mevlana Dželaludin Rumi, autor je mnogih djela sufijskog karaktera. Najpoznatije Rumijevo djelo je *Mesnevi*. Ovo djelo pisao je desetak godina, i napisao ga je u formi mesnevi stihova na perzijskom jeziku. Rumi je pisao svoja djela na perzijskom jeziku iako je poznao i arapski i turski jezik.³

Rumi, njegova poezija i njegovo prijateljstvo sa Šemsom Tabrizijem, danas uživaju veliku popularnost, čak i u zapadnoj književnosti. *Bab-ı Esrar* je savremeni turski roman autora Ahmeda Ümita čija se radnja temelji na mitskom odnosu učitelja i učenika. Ovaj roman spada u najistaknutije primjere savremene turske književnosti. Autor romana kroz svoje likove pokušava odgonetnuti tajne mevlevizma kao i ubistvo koje se desilo prije sedam stotina godina u Konji, odnosno ubistvo Šemsa Tabrizija. Autor uporedo priča i priču Karen Kimye, koja dolazi u Konju kako bi riješila slučaj požara u hotelu čiji vlasnici su klijenti osiguravajuće firme u kojoj ona radi. Tu ona prolazi kroz duhovni preobražaj, te dolazi do tačke kada razumije i oprašta svome ocu koji je nju i njenu majku napustio te otišao u Pakistan da boravi sa svojim duhovnim učiteljem.

Ahmet Ümit je kroz ovaj roman upoznao čitatelja sa nekim elementima mevlevizma, no u ovom romanu postoji i dosta elemenata fikcije, te je teško razdvojiti historiju i stvarne događaje od legendi o Rumiju. Ova knjiga spada u najistaknutije turske romane detektivskog žanra.

²Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 75.

³Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 77.

Cilj ovog rada je predstaviti elemente mevlvizma za kojima Ahmet Ümit poseže u svom romanu *Bab-ı Esrar*, te predstaviti način na koji je on percipirao mevlvizam, u odnosu na druge autore. Također, cilj nam je uporediti elemente fikcije sa stvarnim događajima, te prikazati političku i historijsku pozadinu samog djela.

O piscu i njegovom opusu

Ahmet Ümit je turski romanopisac i pjesnik. Najpoznatiji je po svojim detektivskim romanima. Rođen je u Gaziantepu na jugoistoku Turske 1960. godine. Otac mu je bio trgovac ćilima, a majka krojačica. Bio je najmlađi od sedmero djece. Osnovnu i srednju školu završio je u rodnom gradu. Ümit je pohađao srednju školu Atatürk, ali ju je završio u Erganiju, u oblasti Diyarbakir. 1979. godine otišao je u Istanbul na studij. Diplomirao je na Fakultetu za državnu administraciju Univerziteta Marmara. Ümit je bio član ljevičarske organizacije koja se borila protiv vojnog režima u Turskoj. Između 1974. i 1989. bio je aktivan član Komunističke partije Turske. Od 1980. do 1990. godine, učestvuje u zabranjenom pokretu za demokratiju. Sudjelovao je aktivno u kampanji "Ne novom ustavu" protiv ustavnog referenduma 1982. nakon državnog udara 1980. godine. Napisao je izvještaj o policijskoj akciji, u kojoj su njegovi prijatelji uhapšeni nakon što su na zidove zgrada postavili protestne plakate. Izvještaj je, u stvari bio kratka priča, objavljena u časopisu *Problemi mira i socijalizma*, časopisu Komunističke partije Sovjetskog Saveza u Pragu, tadašnjoj Čehoslovačkoj. Njegova prva priča objavljena je na 40 jezika. Diplomirao je 1983. godine. Ušao je u Komunističku partiju Turske (TKP) 1985. godine. Pošto je bio član te partije, poslali su ga kao stipendistu u Moskvu. Studirao je društvene nauke na Ruskoj akademiji između 1985.-1986. godine. 1986. vratio se u domovinu gdje je u periodu od 1989. godine do danas objavio jednu zbirku poezije, tri knjige kratkih priča, knjigu bajki i četrnaest romana.

Njegov roman *Miris snijega* (Kar Kokusu) koji je objavljen 1998. godine govori o iskustvima šest mladih ljudi koje je TKP poslao u Rusiju radi stjecanja komunističkog obrazovanja, i sadrži prikaz događanja u tom razdoblju. Poeziju je počeo pisati još dok je bio u Moskvi. Aktivno bavljenje politikom napustio je 1989. godine i tada je objavio svoju knjigu poezije pod nazivom *Sokağın Zulası*. Za to vrijeme radio je u reklamnoj agenciji svog prijatelja Alija Tayguna. Zajedno sa

grupom ljubitelja književnosti 1990. godine počinje objavljivati časopis za kulturu i umjetnost pod nazivom *Yine Hişt*. Svoje pjesme, priče i članke objavljivao je u časopisima *Adam Sanat*, *Yine Hişt*, *Öküz i Cumhuriyet Kitap i Yeni Yüzyıl*. Njegova prva zbirka pripovjedaka, *Çıplak Ayaklıydı Gece*, objavljena 1992. godine, te je iste godine dobila Nagradu za misao i umjetnost *Ferit Oğuz Bayır*.

Uz ohrabrenje svog prijatelja pozorišnog reditelja Alija Tayguna, pridonio je pisanju scenarija za detektivsku seriju "Çakalların İzinde", koja je snimljena za ATV 1993. godine. Nakon toga je, od 1995. godine u novinama i časopisima objavljivao kritike i promotivne članke o Franzu Kafki, Dostojevskom, Patriciji Highsmith, Edgaru Allanu Poeu i piscima detektivskih romana. Nakon što je 1994. godine objavio priču pod nazivom "Bir Ses Böler Geceyi", 1995. objavljuje knjigu *Masal Masal İçinde*. Ova knjiga, u kojoj je sastavljao i pisao priče koje je slušao od majke, koristila se kao udžbenik u raznim privatnim osnovnim školama i privatnim koledžima, te je prevedena na korejski jezik.

Dramska napetost koja je prisutna u svim njegovim romanima, kulminira u detektivskom romanu *Sis ve Gece* (Magla i noć) objavljenom 1996. godine. Taj roman u Turskoj je izazvao razne kontroverze. To je bilo prvo tursko detektivsko djelo objavljeno u Grčkoj i prevedeno na strani jezik. Nakon romana *Sis ve Gece* objavio je detektivske romane pod nazivom *Kar Kokusu* (1998) te *Agatha'nın Anahtarı* (1999). Od 2000. godine objavio je knjige pod sljedećim naslovima: *Patasana*(2000), *Kukla*(2002), *Şeytan Ayrıntıda Gizlidir*(2002), *Beyoğlu Rapsodisi* (2003), *Aşk Köpekliktir*(2004), *Ninatta'nın Bileziği*(2006), *Kavim*(2006), *Bab-ı Estrar*(2008). Roman pod nazivom *İstanbul Hatırası* objavio je 2010. godine. Taj roman sadrži vrlo detaljne podatke o Istanbulu i njegovoj historiji. Autor je 2005. godine objavio i jedan strip pod nazivom *Başkomiser Nevzat, Çiçekçinin Ölümü*. Član je Savjetodavnog odbora Sveučilišta *Okan*.⁴

Za svoje romane i zbirke priča više je puta osvajao književne nagrade, izgradivši ugled pisca kojeg podjednako cijene i književni kritičari i publika. Prema romanu *Magla i noć*, snimljen je 2007. godine istoimeni film *Sis ve Gece*. Oslanjajući se na jedinstveno političko i historijsko naslijeđe svoje domovine, Ümit sa zadivljujućim umijećem proniče u psihu svojih likova i kreira

⁴https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_%C3%9Cmit

dramatične pripovijesti u kojima se političke intrige prepliću sa uzbudljivim kriminalističkim obrascem.

Za svoj roman *İstanbul Hatırası* u jednom intervjuu rekao je sljedeće:

Može se reći da je to urbani roman. Živim u Istanbulu i bavim se svim problemima koji se u gradu dešavaju. To me veoma zanima. Istanbul je historijski grad, njegova historija duga je osam hiljada godina, do današnjih dana u gradu su živjele razne kulture. Ono što su sve one nama ostavile jeste bogato kulturno naslijeđe. Ovaj roman zapravo pokušava da prikaže sliku današnjeg Istanbula koji živi sa kulturnim naslijeđem prošlosti.⁵

O svojim pak, detektivskim romanima govori kao o društveno angažiranim tekstovima koji u fokusu imaju razotkrivanje ubistva:

Ja se kroz jednu fiktivnu krimi priču dotičem i drugih tema koje se tiču društva. Zapravo krimi romani su dostigli svoju zrelost – u njima više uopšte nije bitno ko je ubica. Ako ubistvo postoji, neophodno je objasniti okolnosti koje su dovele do toga. Treba, naime, otvoriti pitanje otkrivanja ljudske duše. Šekspir i Dostojevski su pisali svoja djela u kojima je ubistvo glavni motiv. To nije nikakva slučajnost, jer ako se krene od ubistva mnogo je lakše objasniti čovjekovu prirodu. Kroz opisivanje ubistva koje se dogodilo, najbolje ćete objasniti čovjekovu dobru i lošu stranu.⁶

⁵<https://www.danas.rs/kultura/vise-ne-vredi-pisati-krimi-romane-kao-agata-kristi/>

⁶<https://www.danas.rs/kultura/vise-ne-vredi-pisati-krimi-romane-kao-agata-kristi/>

Tesavvuf

Tesavvuf je već dugo vremena tema koja privlači pažnju iz različitih aspekata. Ali u isto vrijeme, to je tema koja je obrađena u velikom broju istraživanja, radova naučnika, književnika, filozofa itd.

Prvenstveno je potrebno objasniti etimologiju riječi sufizam/tesavvuf. Izraz «tasawwuf» - infinitiv pete vrste glagola nastalog od arapske riječi «suf» (vuna) u značenju – biti mistik, sufija – upotrebljavao se u svom simboličnom značenju kao naziv za pobožne ljude i askete prvog stoljeća po hidžri (druge polovine sedmog i prve polovine osmog stoljeća), koji su živjeli skromno i nosili grubu vunenu odjeću.

Pored ove široko prihvaćene teze, postoji i pretpostavka, koju su istakli neki istraživači, da izraz «sufi» i «tasawwuf» potječu od grčke riječi «theosophia», ili od grčkog termina «philosophia», odnosno «sophos» (mudrac), ili pak, riječi safa. Po nekim istraživačima termin «sufi» dovodi se u vezu sa izrazom «as-suffa» (klupa), odnosno «ahl us-suffa» (ljude sa klupe), što se odnosi na prve pobožne ljude koji su još za života Muhameda a.s živjeli pobožno i asketski.⁷

Derviš je perzijska riječ koja je nastala od korijena dar (vrata). Ona se odnosi na osobu koja luta od vrata do vrata. Isto tako ova riječ može da predstavlja osobu koja stoji na pragu između svjesnosti o ovome svijetu i svjesnosti svijeta Božanskog.

Sufije su među običnim ljudima bili štovani kao sveci, a nailazili su na žestok otpor službenog islama, no jako je bitno navesti to da osnovni koncepti sufizma kao što su pobožno siromaštvo (fakr), potpuno predavanje Bogu (tawakkul) i određeni oblici religijske prakse, poput zikrullahi, te slušanja poezije i muzike (sama'), imaju svoje forme i prakse i u prvim stoljećima islama. Postoje mišljenja da je sufizam bio neodvojivi dio ranog islama, te za onoga koji slijedi sufizam i koji živi životom „onoga koji ide putem usavršavanja“, prvi i najsavršeniji sufija bio je poslanik Muhammed, kao i njegovi ashabi i prva četvorica halifa.

⁷ Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na BiH*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1986, str.8.

Također, prema riječima Muharema Omerdića, islamski tesavvuf, s obzirom da se bazira na principima i učenju islama, nikada nije naginjao monaštvu⁸, niti su se njegovi nosioci isključivali iz tokova života ili blokirali njegove pozitivne tendencije. U stvari, sufije su bili majstori, zanatlije, radnici, političari, pjesnici, naučnici, kaligrafi, vojnici. Istinski tesavvuf nije u suprotnosti sa svim onim što afirmira napredak i razvoj. Ako neki čovjek poželi moralno i duhovno usavršavanje, to nikako ne znači da će tada doći u suprotnost sa svojim svakodnevnim životnim djelatnostima.⁹

Najuspješniji pokušaji da se sistematizuje misao sufizma su došli od strane dva velika islamska filozofa. Prvi od njih je El-Gazālī, a drugi je Ibn Arebi, sufija iz Andaluzije, upoznat i sa krišćanskim i sa muslimanskim filozofskim kategorijama. On je ispitao najdublje nivoe značenja *Kur'ana* i opisao suštinsku ideju *tawhida* (Božjeg jedinstva). Kasnija izlaganja teološkog sufizma bavila su se pojmovima kao što su *savršen čovjek* (Al-Insān al-Kāmil), *kutb*¹⁰, metafizičkim dimenzijama svjetlosti i ljubavi upravo zbog velikog Gazalijevog i Arebijevog uticaja.

Dakle, tesavuf se u slijedećoj fazi svoga razvoja (12.-13. stoljeće) usmjerava ka metafizici sufizma i gnosisa. Na praktičnom planu tesavuf je težio da prevaziđe svijet osjeta da bi dostigao svijet spiritualnih realiteta. Kao najistaknutiji predstavnici upravo ovih tendencija su: Suhravardi, već spomenuti Ibn Arabi, Ibn ul-Farid, Abd ul-Karim al-Džili i veliki sufijski pjesnik Dželaludin Rumi. Klasična teorija tesavufa dostiže konačne dimenzije u svom razvoju i izvjesno zaokruženje sa Ibn Arebijem (umro 1240.), koji je izvrsno sistematizovao i klasificirao mistička učenja svojih prethodnika.¹¹

⁸U ovom radu jedna od tema na kojoj se bazira knjiga Bab-i Esrar je upravo monaški način života oca koji napušta svoju porodicu radi nekih njemu viših ciljeva.

⁹ Muharem Omerdić, *Derviši i tekije Sarajeva*, Prilozi historiji Sarajeva, Institut za historiju, Sarajevo, 1993, str. 129.

¹⁰ Prvak jedne klase evlija, osovina, stožer. Jedna osoba koja postoji u svakom vremenu, najvrednija kod Boga u to vrijeme. Značenje duše za tijelo je kao značenje kutba za svijet. Kutbijjetul-kubrā, stupanj prvog kutba koji se zove kutb-i aktab (kutb nad kutbovima).

¹¹Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na BiH*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1986, str. 14.

Postulati tesavvufa

Sufizam ima svoj teoretski i praktični aspekt. Pošto je islam u načelu zasnovan na znanju o Božijoj Jednoći, put znanja je središnji za sufijski put, mada je ovo znanje uvijek prožeto ljubavlju, vjerom i ispravnim djelovanjem. Zbog toga, mnogi od onih koji su spoznali na objedinjujući i prosvjetljujući način i koji se nazivaju gnosticima, često su sastavljali najuzvišeniju ljubavnu poeziju.¹²To je slučaj i sa Mevlanom Dželaludinom Rumijem.

U knjizi *Šta znači biti sufi* Šah Idris navodi to da svi sufijski učitelji upotrebljavaju određene formulacije da bi kroz njih projicirali svoja učenja. Te metode uključuju slušne, vizuelne i druge čulne utiske.¹³Mada se broj ovih metoda i stanja razlikuje od autora do autora, prema knjizi *Istine o tesavvufu* Abdulkadira Ise, praktični put u tesavvuf sastoji se od sljedećih metoda: druženje i razgovor, zikr(spominjanje Boga), pokajanje, razračunavanje sa samim sobom, iskrenost prema ljudima i Bogu, strpljivost, asketizam(zuhd), zadovoljstvo, oslanjanje na Boga te različiti načini iskazivanja ljubavi i čežnje ka Bogu.¹⁴Svaki je sufijski red(tarikat) razvio svoj specifičan način izvođenja sufističkih obreda. Dva najpoznatija obreda unutar sufizma su *zikr*(spominanje Boga) i *sema* (obredni ples).

Sufije smatraju da bez znanja duhovnog vodiča nije moguće koračati putem sufizma.

Riječ *tarikat* označava put, put koji se slijedi, pa je to prešlo u svojevrzne škole, koje su dobile nazive po njihovim osnivačima. Oni su podizali i upućivali svoje učenike ka usavršavanju znanja i djelovanja. Danas postoji dvanaest poznatih tarikata, od kojih su najpoznatiji mevlevijski, kadirijski i nakšibendijski tarikat.

¹²S. Husein Nasr, *Bašča istine*, preveli: Ismet Škrijelj i Enes Kahrović, Udruženje za duhovnu, kulturnu i naučnu afirmaciju Bošnjaka "Ašik Junus", Novi Pazar, 2010, str. 63.

¹³Idris Šah, *Šta znači biti sufi*, Kadirijsko-bedeviska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1998, str. 172.

¹⁴Abdul – Kadir Isa, *Istine o tesavvufu*, Odbor Islamske zajednice Tuzla, Tuzla, 1998, str. 71.

Mevlevizam i Mevlana Dželaludin Rumi

Mevlana Dželaludin Rumi, je u turskoj kulturi a posebno književnosti odigrao važnu ulogu. Rodio se u Belhu, 1207. godine. Pravo ime mu je Muhamed Dželaludin. Nadimak Mevlana dobio je još u mladosti, a Rumi dok je boravio u Konji. Jedan od nadimaka mu je bio i Hodavendegar (što znači-naš učitelj)¹⁵, kako se spominje i u knjizi *Bab-ı Esrar*. Otac mu je bio Muhammed Behaudin Veled, poznatiji kao Sultan'ul-ulema. Svakog ponedjeljka njegov otac je održavao predavanja, pobijajući ideje i postavke grčke filozofije. Rumijeva porodica se iz Belha preselila u Konju kad je imao pet godina. Prvi učitelj Rumija bio je njegov otac, koji ga je odgojio i otkrio mu tajne i temeljna načela tesavvufskih učenja. Poslije oca, duhovni učitelj mu je bio Seyyid Burhanuddin.¹⁶

William Chittick navodi da je Rumi po tradiciji svojih predaka, u ranoj dobi započeo izučavati egzoterijske nauke, kao što su arapska gramatika, prozodija, *Kur'an*, pravo (nauka o Šerijatu), načela pravne nauke, Hadis (Poslanikovi pravorijeci), tumačenje *Kur'ana*, povijest, dogmatika, teologija, logika, filozofija, matematika i astronomija. U vrijeme kada je njegov otac umro 628/1231. Rumi je bio priznati učitelj u tim oblastima. Njegovo ime se nalazilo u starim izvorima među imenima učitelja Zakona koji pripadaju hanefijskoj pravnoj školi. Zbog toga ne iznenađuje to što je u mladoj dobi od dvadeset i četiri godine bio zamoljen da preuzme dužnosti svoga oca kao propovjednik i pravnik. Kada je Rumi preuzeo položaj svoga oca, već je bio dobro upoznat sa duhovnim tehnikama i ezoterijskim znanostima sufizma. Pošto je već bio poznati sufijski učitelj, teško je mogao izbjeći upoznavanje sa sufizmom, kojemu je bio i sklon. Pretežan broj izvora drži kako je njegovo formalno obrazovanje u sufizmu započelo onda kada je Burhanuddin Tirmidhi, visoko rangirani učenik Rumijeva oca, došao u Konju 629/1232. Sve do Tirmidhijeve smrti 638/1240. Rumi je upražnjavao disciplinu duhovnoga puta pod njegovim vođstvom. Nakon Tirmidhijeve smrti, Rumi se, uglavnom, posvetio propovijedanju kako bi upućivao pravim putem narod Konje. Posvuda se proćuo kao jedan od najpoštovanijih učitelja Zakona, dok je

¹⁵ Eva Vitray-Meyerovitch, *Rumi i sufizam*, Kadirijsko-bedeviska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1995, str. 6.

¹⁶Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 76.

nastavljao svoje duhovne prakse kao sufijski sljedbenik. Rumi je vremenom već bio postao sufijskim učiteljem. Drugim riječima, on je prošao duhovne postaje sufijskoga puta i ozbiljio izravnu i neposrednu viziju Boga, o kojoj tako ustrajno raspravlja u svojim stihovima. Ali, unatoč svojim duhovnim postignućima, Rumijev izvanjski život je ostao isti kakav je i bio. On je zadržao uobičajene aktivnosti i život ozbiljnog i poštovanog učitelja Zakona. On bi, ponekad, u svojim propovijedima raspravljao o duhovnim tajnama, ali nije nikada ponudio izvanjski znak o tome da je drukčiji od ostalih pravnika i kadija koje je poznao. Potom je 642/1244. zagonetni lik Šemsuddina iz Tabriza prispio u Konju i Rumi se promijenio.¹⁷ Njegov susret i boravak sa Šemsom Tabrizijem je ustvari najvažniji dio njegovog života i upravo razlog pisanja njegovih izvanrednih djela.

Najpoznatije Rumijevo djelo je *Mesnev-i Manevi*, poznato kao *Mesnevija*. Pisao ga je desetak godina u formi mesnevi stihova na perzijskom jeziku. Sastoji se od hikaja, basni, poslovice, mudrih izreka, anegdota, legendi i metafora. Danas postoji mnogo komentara ovog djela. *Divan-i Kebir* je djelo u kojem dominira sufijska ljubav i lirizam. Djelo *Fih ma fih* sastoji se od razgovora i predavanja koje je držao Rumi, a zapisivao njegov sin. Prevod ovog djela na naš jezik je *U njemu je što je u njemu*. Ovo njegovo djelo je od velikog značaja, ne samo za posebno razumijevanje njegovih misli i sufizma uopšte, već i zbog dubine i profinjenosti njegovih analiza.¹⁸ Tu su i djela *Mecalis-i Seba*, *Mektubat*, *Divan-i Šems-i Hakaik*.¹⁹

Mevlevijski tarikat

Mevlevijski tarikat nije utemeljio sam Mevlana, već je to učinio njegov sin Sultan Veled, koji je nakon smrti Mevlaninog bliskog prijatelja Husamuddina Čelebija na sebe preuzeo obavezu da čuva i širi ideje i utjecaj oca. Sultan Veled nije bio poput oca istaknuti pjesnik i arif (gnostik-onaj

¹⁷ William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi-Rumijeva duhovna učenja*, preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "IBN SINA", Sarajevo, 2005, str. 21.

¹⁸ Eva Vitray-Meyerovitch, *Rumi i sufizam, Kadirijsko-bedeviska tekija Sarajevo*, Sarajevo, 1995, str. 68.

¹⁹ Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 78.

koji je do spoznaje došao na određeni način, a ne slijepim vjerovanjem) ali je na polju organizacije i rukovođenja pokazao značajan uspjeh. Udario je temelje novog tarikata, i zahvaljujući uticaju i slavi oca, povezo se s tadašnjim vladarima, okoristio se njihovom materijalnom i duhovnom podrškom te na taj način proširio uticaj mevlevijskog tarikata izvan zidina Konje, pa čak i šire.

Mevlevijski tarikat je tokom svoje duge povijesti, preko sedam stotina godina, imao brojne uspone i padove, no, generalno rečeno, ovaj tarikat i njegovi pripadnici su uglavnom bili miljenici vlasti, bogatih, obrazovanih i naprednih slojeva društva. Mevlana je svojim djelima, prije svega Mesnevijom, ostavio dubok trag u klasičnoj turskoj književnosti. Mevlana i mevlevije su, također, izvršili velik utjecaj na nastanak i razvoj tradicionalne turske muzike i slikarstva, koje nije moguće zamisliti bez njihove uloge. Mevlevizam se oslanjao na privlačne stvari kao što su muzika, sema i poezija i nalazio je uvijek pristalice u visokim krugovima, u gradovima koji su bili veoma skloni perzijskoj kulturi.²⁰ Pripadnike ovog reda ponekad na zapadu nazivaju "okrećući derviši", jer se dio njihovog duhovnog ostvarivanja sastoji od plesa(sema) u kojem se oni okreću uz muziku frula, bubnjeva i melodije ilahija. Ples je postao formalni dio mevlevijskog metoda s Rumijevim nasljednikom, njegovim sinom Veledom. Književna djelatnost derviškog rada mevlevija je vrijedna pažnje kako u idejnom, tako i umjetničkom pogledu. U krugu mevlevija, više nego kod drugih derviških redova, vladao je interes za perzijsku mističku književnost.

Fabula romana *Bab-ı Esrar*

Radnja romana prati život glavnog lika Kimye Karen Greenwood. Okosnicu romana čine aktivnosti glavne junakinje na otkrivanju uzroka požara koji se desio u hotelu u Konji te događajima iz prošlosti koji su opisani kroz Kimyine snove i halucinacije.

²⁰Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 79.

Autor kroz razmišljanja glavne junakinje o melevizmu propituje vjeru, razliku između svjetovne i ljubavi prema Bogu, stanja ljudi koji prolaze kroz razne faze da bi došli do spoznaje u Boga. To je ponajviše prikazano kroz odnos Kimyinoz oca Poyraza i njegovog duhovnog učitelja Şah Nesima poredeći njihov odnos sa onim kakvog su imali Mevlana Rumi i Şems Tabrizi.

Glavni lik romana Kimya Karen Greenwood zaposlena je kao agent firme za osiguranje u Londonu. Njena majka i otac razdvojili su se dok je ona bila još dijete. Otac ih je napustio i otišao u Pakistan svome duhovnom vođi Şahu Nesimu. Njen dečko Nigel je hirurg. Majka joj se zove Suzan, a otac Poyraz. Simon, vlasnik firme za koju Kimya radi šalje je u Ikonion turizm, firmu koja se nalazi u Konji i čiji je vlasnik Ziya Bey Kuyumcuzade. Ziya Bey je već dugo u zavadi s ocem Izzet Efendijom, melevijskim dervišem i tekijskim prijateljem Kimyinoz oca. Jedan od glavnih likova je i Mennan sa kojim Kimya istražuje slučaj požara u hotelu *Yakut*, kao predstavnikom njihove firme u Konji. Uz lik Ziyee, spominju se Serhat i Cavit, obojica zaposleni u *Yakut Hotelu*. Kadir je također jedan od zaposlenih, kojeg su nakon požara koji se desio u hotelu, proglasili ludim. Zeynep je glavna policajka policijske stanice u Konji. U knjizi se često spominje Sunny, Kimyin imaginarni prijatelj iz djetinjstva, plave kose i plavih očiju. U Kimyinin snovima pojavljuju se Mevlana Rumi, Şems Tabrizi, Kimya Hatun, kćerka Rumijeve supruge, koju je usvojio, kasnije Şemsova supruga, te Alaaddin Veled-Mevlanin mlađi sin, koji je prema nekim izvorima planirao Şemsovo ubistvo. Kako smo rekli radnja romana odvija se u turskom gradu Konji. Karen iz Londona dolazi u Konju kako bi istražila slučaj požara koji se desio u hotelu *Yakut*, čiji vlasnik je klijent firme za koju ona radi. Njen zadatak je da utvrdi da li je požar podmetnut ili se dogodio slučajno kako bi vlasnik dobio novac od osiguravajuće kuće. Paralelno s istragom uzroka požara pratimo događaje koje Karen Kimya vidi u svojim snovima ili halucinacijama. Njoj se ukazuje lik Şemsa Tabrizija te ona kroz njegovu perspektivu proživljava zbivanja iz prošlosti. Takav narativni postupak autora daje fantastičnu dimenziju romanu. Naime, autor, u savremene događaje, dodaje elemente fantastičnog uvodeći lik Şemsa Tabrizija koji je umro prije više od sedam stotina godina.

Kao i u svakom detektivskom romanu, na početku se spominje slučaj požara u hotelu koji treba razotkriti. Radnja u romanu odvija se hronološki. Karen slijedi tragove i otkriva to da je požar

ipak podmetnut od strane vlasnika hotela, Ziya Kuyumcuzade, kako bi dobio novac od osiguravajuće kuće za koju ona radi. S druge strane narator postepeno nastoji da objasni mistične događaje koje samo Kimya vidi kroz svoje snove.

Kimya je u djetinjstvu već bila u Konji sa svojim ocem, koji je porijeklom iz Turske. Prilikom posjete Konji ona se prisjeća uspomena i dana koje je u tom gradu provela sa ocem. Ipak ona ne želi da se sjeća svoga oca i potiskuje svoja osjećanja prema njemu, jer je on napustio nju i njenu majku još dok je bila dijete. Istovremeno, Kimya saznaje da je ostala trudna sa svojim dečkom Nigelom, koji ne želi to dijete i traži od nje da abortira. Kimya proživljava dvije velike dileme: da li treba pokušati razumijeti svoga oca kojeg ne želi da se sjeća, i da li treba da zadrži dijete ili ne. Dok je još bila u avionu na putu iz Londona do Konje u snu je čula neki glas koji je dozivao njeno tursko ime: Kimya. Osvrnula se oko sebe i vidjela da tu nema nikoga ko bi je mogao tako osloviti. Na aerodromu je dočekuje Mennan, predstavnik njihove firme u Konji. Kroz cijeli roman, Kimya sumnja da je Mennan upleten u prevaru vlasnika hotela Ziya. Na putu do hotela Mennanu pukne guma od automobila i oni su primorani zaustaviti se kod mauzoleja i džamije Şemsa Tabrizija. Dok čeka Mennana, Kimya prilazi jedan visoki čovjek s bradom, odjeven u crno i daje joj prsten s riječima: "Senin olanı sana getirdim"²¹, te nestaje. Kasnije na balkonu svoje hotelske sobe ponovo čuje isti glas koji doziva njeno ime. S balkona svoje hotelske sobe koji je imao pogled na džamiju Sultana Selima i na Mevlanin mauzolej ona će ugledati istog čovjeka koji opet misteriozno nestaje.

Kimya te čudne događaje povezuje sa Mennanom sumnjajući da je on namjestio susret sa tajanstvanim čovjekom, kako bi ona posumnjala u svoj zdrav razum. No, kasnije se ispostavlja da Mennan nema nikakve veze sa tim.

Nakon toga Kimya u snu vidi istog tog čovjeka kako moli Boga da mu pokaže, da ga uputi ka jednome od svojih zaljubljenih. Tajanstveni glas mu kazuje da je odgovor na njegovo traganje Mevlana Rumi, sin Bahaudina Veleda te da ako želi da dođe do njega mora dati nešto zauzvrat. Misteriozni čovjek odgovara da će dati svoju glavu(život)zauzvrat. Tako počinju snovi glavne junakinje u kojima će je Şems Tabrizi upoznati sa svojim životom. Narednih dana, Kimya zajedno

²¹ "Donio sam ti ono što ti pripada", Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 34.

sa Mennanom upoznaje vlasnika hotela Ziyu Kuyumcuzade i njegove uposlenike, te posjećuje razna mjesta u Konji. Prilikom upoznavanja sa Ziyom Kimya primjećuje krv na svojoj ruci i odlazi u toalet. Kada je vidjela da na ruci nema nikakvu posjekotinu niti nešto slično, Kimya shvata da ta krv dolazi iz prstena koji joj je dao tajanstveni čovjek. No o tome ne govori nikome. Ziya Bey joj u nastavku razgovora govori to da se i supruga Šemsa Tabrizija zvala Kimya.

Kada su se upoznali sa Ziyinim uposlanicama Serhatom, Cavitom i Nezihe desila se svađa između Mennana i Serhata zbog nekih ranijih problema. Sve ovo budi razne sumnje u Kimyinoj glavi. Jedne noći u restoranu je vidjela neobičnog čovjeka, koji se ponašao jako čudno. Rekao joj je da mora pronaći istinu, i tada se onesvijestila. U snu se našla u davnom dobu Seldžuka. Shvatila je da se nalazi u tijelu Šemsa. Svjedočila je upoznavanju Šemsa i Rumija. Probudila se u bolnici, a kraj nje je bio Mennan. Rekao joj je da su je našli na mjestu zvanom *Meredžel Bahrein* (mjesto susreta dva mora), poznatijem kao mjesto gdje su se prvi put sreli Mevlana Rumi i Šems Tabrizi. Također, njena torba u kojoj joj se nalazio pasoš kao i prsten su ukradeni. Kasnije saznaje da su pronađeni lopovi te da su ubijeni na svirep način. Naime, lopovu su odrezali lijevu ruku i stavili mu je u grlo. U islamu se kradljivcu, prema šerijatu, treba odrezati ruka. Policija je posumnjala da je Kimya to učinila, pa su je podvrgli ispitivanju.

Mennan je nakon tog događaja pronašao knjigu u kojoj je nastoji pronaći odgovore te smatra da je to ubistvo, ustvari Šemsov pokušaj da zaštiti Kimyu, te joj to saopštava. Nakon svih neobičnih okolnosti u kojima se našla, Kimya sve više razmišlja o Šemsu i svemu onome što je dotad vidjela i doživjela. Pod velikim pritiskom razmišlja i o požaru u hotelu, kao i o svim neobičnim pojavama u vezi Šemsa. Kasnije, ponovo u snu, susreće se sa svojim imaginarnim prijateljem iz djetinjstva, po imenu Sunny (čije ime ima isto značenje kao i Šemsovo ime-sunce). Sunny je odvodi u sobu njenog oca, iz vremena kad je živio s njom i njenom majkom. Na mjestu gdje je inače sjedio Shah Nesim, u njenom snu sada sjedi Šems. Nakon toga se probudila.

Kimya se upoznaje sa Kadirom, jednim od bivših uposlenika hotela *Yakut*, kojeg su nakon požara i njegovih izjava u vezi požara, proglasili ludim. No, Kimya u razgovoru s njim uviđa da to nije istina i na osnovu njegovih izjava, sve više je sigurna u to da je požar podmetnut. Kasnije, Kimya sama odlazi u posjetu Mevlaninom mauzoleju. Slušajući predavanje vodiča, saznaje neke detalje

iz života Rumija. Saznaje da Šems nije bio voljen i prihvaćen od strane stanovnika Konje, niti od strane Rumijevih prijatelja i porodice. Šems je za dobrobit Rumija napustio Konju, a kasnije ga je našao Rumijev stariji sin Sultan Veled te su se vratili u Konju. Nakon toga oženio se Rumijevom usvojenom kćerkom Kimyom. U tom momentu iz njenog prstena ponovo ističe krv. Kasnije, upoznaje Izzet Efendiju, oca Ziyę Kuyumcuzade. Otac i sin nisu u dobrim odnosima jer su im životni putevi i ciljevi potpuno različiti. Od Izzeta saznaje mnoge detalje iz života svoga oca. Naime, njenog oca su kao dijete ostavili ispred vrata tekije. Tako je on odrastao u tekiji, to je bio njegov dom. Kimya mu objašnjava sve u vezi tajanstvenog prstena. Izzet Efendi odgovara da u knjizi Šemsa Tabrizija *Makalat* mora postojati objašnjenje i da se negdje u knjizi spominje i prsten. U knjizi, kasnije, ona pronalazi priču o prstenu. Prema priči, šejh (duhovni učitelj) je dervišu (svome učeniku) rekao da mu je zabranjeno da čini sema (mevlevijski ples kojim mevlevije veličaju Boga). Derviš se zbog toga razbolio i umro. Kasnije su otvorili njegova prsa i na njegovom srcu našli čvorove koji su se pretvorili u kamen. Kasnije doktor prodaje taj kamen, a halifa tog vremena je želio prsten od tog kamena. Jednog dana je primjetio da iz kamena teče krv. Ova priča nije u potpunosti razriješila nejasnoće. Kimya je potom, ponovo usnila jedan neobičan san, ali ovaj put je vidjela mladu djevojku - Kimyu i Rumijevog mlađeg sina Aleadina. Djevojka je misleći da ju je neko vidio s njim otišla kući, gdje ju je njen muž Šems Tabrizi usmrtio zbog sastanka sa Aleadinom. Kasnije Kimya odlazi u džamiju Šemsa Tabrizija te se opet onesvijesti. Ovaj put u snu je vidjela sedam osoba, uključujući i Aleadina kako ubijaju Šemsa. No, to je bila cijena njegovog upoznavanja sa Rumijem, jer on je još na početku obećao dati svoju glavu.

Svo vrijeme Kimya je u kontaktu sa komesarkom Zeynep koja također radi na slučaju požara, ali ne želi da otkriva nikome detalje svoga rada. Jedan dan Kimya sa Mennanom odlazi u policijsku stanicu ispred koje su vidjeli uhapšene Serhata i Cavita. Saznaju da je Ziya bio upetljan u razne ilegalne poslove zbog finansijskih problema, ali i dalje ne mogu dokazati da je požar podmetnut. Svome šefu Simonu je rekla da ne može dokazati da je požar podmetnut. Simon joj predlaže da se sastane sa Ziyom kako bi se nagodili. Na mjesto sastanka Ziya dolazi automobilom te Kimya ulazi u njegov automobil. Ziya je počinje ispitivati, prijeteći joj smrću. Mislio je da je ona prijavila njegovog radnika Serhata, koji je uhapšen. No, u tom momentu se na cesti, mokroj od kiše,

ispred automobila pojavljuje čovjek u crnoj odjeći. Vozač je naglo zakočio, te se automobil prevrnuo. Kada je Kimya došla svijesti nakon nesreće ugledala je Şemsa sa nožem i Ziyinom glavom u rukama. U bolnici su joj saopštili da je njena beba dobro, te sa su Cavit i Ziya poginuli u nesreći. Nakon što su joj dali lijek za smirenje, Kimya se u svom snu ponovo nalazi za Şemsom. Şems je odvodi na jedno mjesto gdje grupa ljudi izvodi sema. Među sedmoro njih jedan ne može da pleše. Shvata da je to njen otac. Şems joj saopćava da je njegov zadatak bio da pomogne njenom ocu Poyrazu. Na srcu njenog oca nalazi se čvor, te ga muči grižnja savjesti. Taj čvor na njegovom srcu je ona, njegova kćerka Kimya. Iako se odrekao svoga tijela i svega ovosvjetskog, ipak ne može da se vine u nebeska prostranstva. Ono što ga koči je upravo Kimya. Şems joj govori da ako želi da mu pomogne, morat će vratiti prsten vlasniku. Kimya odlazi do oca, daje mu prsten dok on plače. Otac traži od Kimye da mu oprost, Kimya mu oprašta i traži od njega da se priključi semau. Kimya se budi, nakon čega razgovara telefonom sa svojom majkom Suzan koja joj saopćava da je njen otac Poyraz preminuo nakon što je ranjen u bombardovanju jednog sela u Pakistanu. Prije smrti bio je mjesec dana u bolnici.

Recepcija romana u Turskoj i svijetu

U analizi romana *Bab-ı Eşrar* potrebno se osvrnuti na uvjete i kontekst u kojima je roman nastao. Roman je objavljen 2008. godine i jedan je od najprodavanijih u Turskoj. Napisan je u žanru kriminalističke fikcije. Njegova popularnost kod čitalačke publike može se pripisati kako žanru u kojem je napisan tako i tematici, odnosno opisanoj ljubavi između Rumija i Şemsa, te ubistva Şemsa Tabrizija. Roman prati duhovni put i napredak glavnog lika Kimye Karen Greenwood. Prikazuje različite poglede na događaje u vezi sa Rumijem i Şemsom, kao i na Şemsovu smrt. Narativni postupak prikazuje se kroz Kimyine snove, halucinacije te razne fiktivne događaje koji su se dešavali za vrijeme njenog boravka u Konji. Ümit paralelno plete dvije priče. Jedna se odnosi na Kimyinu sadašnjost, a druga se kroz Kimyine snove događa u 13. stoljeću. Sadašnja priča govori o Kimyinom dolasku u Konju, dok druga propituje odnos Mevlane Rumija i Şemsa iz Tabriza. Tema sufizma predstavljena je iz više perspektiva, odnosno kroz

Kimyine telefonske razgovore, dijaloge sa raznim likovima, posebno sa Izzet Efendijem, njene unutarne dijaloge, pa čak i dokumentarce koje gleda na TV-u u svojoj hotelskoj sobi. Priče iz *Mesnevije* su predstavljene kroz Kimyine razgovore sa Izzet Efendijem. Stoga je konačno mišljenje i stav o sufizmu prepušten čitaocima.

U djelu *Bab-ı Esrar* autor se koristio kako fikcijom tako i raznim političkim i ideološkim elementima. Kriminalistička fikcija kao žanr u Turskoj je popularna od 1980.-tih godina. Prema članku Zeynep Tufekcioglu, korištenje sufizma u jednom modernom kriminalističkom romanu veže se za prikazivanje turske historije, posebno u svrhe marketinga i turizma. Autori se počinju sve više koristiti sufizmom u svojim djelima kako bi osvijestili nacionalnu svijest nakon kemalizma.²² U posljednje vrijeme u Turskoj sve više raste interes za sufizam, a to se dogodilo uz pomoć popularnih romana kao što su *Četrdeset pravila ljubavi* autorice Elif Şafak kao i *Bab-ı Esrar* Ahmeta Ümita. Ta popularnost se ogleda u sve većem interesu za historiju i biografije sufijskih učitelja i njihovih učenja. Ova pojava prisutna je kako u literaturi tako i u muzici, TV emisijama.²³

Ono što je bitno reći je to da ta popularnost i povećan interes za sufizam prelazi granice islamskih krugova. Naime, Rumi je predstavljen kao pjesnik čija je glavna osobina ljubav prema svima u jednakoj mjeri. Za njega su svi ljudi jednaki i dobrodošli u njegov krug ljubavi, bez obzira na njihovu religiju, naciju ili spol.²⁴ Rumi je globalno poznata ličnost. Unesco je proglasio 2007. godinu Internacionalnom godinom Rumija slaveći 800 godina od njegovog rođenja. Ovo je doprinijelo tome da popularnost Rumija u svijetu poraste, a time je porasla i u Turskoj, gdje je veoma dobro iskorištena u turističke svrhe. Popularnost Rumija u svijetu, a posebno u Americi povezuje se sa duhovnim potrebama ljudi. U mnoge Univerzitete širom Amerike uvedena je nastava za proučavanje njegovog djela.²⁵

²²Kemalizam označava period moderne turske historije proglašenjem Republike Turske 1923.godine, pod vođstvom Mustafe Kemala Atatürka- što u prevodu znači "otac Turaka". Osnovna ideja na kojoj počiva kemalizam je sekularno uređenje društva i politike, modernizacija i evropeizacija države, a to je podrazumijevalo apsolutni raskid sa islamskim halifatom osmanskog sultana iz Istanbula.

²³Zeynep Tufekcioglu, "Sufism in Turkish Crime Fiction: the Mystery of Shams-i Tabrizi in Ahmet Ümit's *Bab-ı Esrar*", *European Journal of Turkish Studies*, br. 13, 2011, str. 5

²⁴Ibid, str. 5.

²⁵<https://bastinaduhovnosti.com/mevlana-osvaja-ameriku-2/> zadnja posjeta: 22. 11. 2020.

Knjiga *Bab-ı Esrar* rasprodana je u više od 45000 primjeraka u jednom mjesecu, a ukupno u 100000 primjeraka, što čini Ahmeta Ümita jednim od najprodavanijih autora u Turskoj. Ümit se okušao u poeziji, kratkim pričama i novelama, ali kriminalistička fikcija kao žanr ga je učinila jednim od najpopularnijih i najutjecajnijih autora u Turskoj.

Ümitove knjige prevedene su na više od 20 jezika. Mehmet Erguvan u svom radu tvrdi, da je upravo zbog marketinga prva knjiga koja je odabrana za prevod na engleskom jeziku bila upravo *Bab-ı Esrar*. U jednom intervjuu, na pitanje zašto je odabrao baš tu knjigu da bude prva njegova knjiga prevedena na engleski rekao je da je smatrao da bi upravo ona mogla dosegnuti do najvećeg broja ljudi, jer je interes za Rumija tada bio u porastu te da u Evropi na taj način može prezentirati tursku kulturu.²⁶ Također, izdanje ove knjige na engleskom jeziku nosi naziv *The Dervish Gate* u značenju *Derviški prolaz*, gdje se upotrebom riječi derviš, omogućava bolja recepcija kod onih koji žele da čitaju baš o tome.

Prema Zeynep Tufekçioğlu, Ümitova potreba i želja da piše knjige u kriminalističkom žanru, proizilazi iz njegovih političkih stavova i ideologija. U mnogim intervjuima Ümit tvrdi da je kriminalistička fikcija najpogodniji način da svoje stavove prenese čitaocima. Ümit je na razne ilegalne načine pokušavao da se bori za demokratiju, ali je nakon toga odlučio da svoje radove koristi kako bi prenio svoje stavove širim masama. Tufekçioğlu tvrdi da su svi njegovi romani političkog karaktera. Najčešće teme kojima se bavi u svojim knjigama su ubistva, kao i razne kontroverzne teme koje se smatraju tabuom u Turskoj, kao što je pitanje genocida nad Armenima, status manjina kurdskih naroda te uloga islama u društvu. Prema Tufekçioğlu, sufizam u njegovoj knjizi *Bab-ı Esrar* nije predstavljen na uobičajeno didaktički način, nego je u pitanju moderna verzija romana trilera koji je protkan sufijskim motivima.²⁷ Ali ipak, Ümit pored rješavanja primarne misterije u knjizi, uspijeva da edukuje svog čitatelja o raznim sufijskim pojavama.

²⁶ Mehmet Erguvan, "Turkish literature on the move: Tracing the Itinerary of Ahmet Ümit", Dokuz Eylül University, str. 343.

²⁷Zeynep Tüfekçioğlu, "Sufism in Turkish Crime Fiction: the Mystery of Shams-i Tabrizi in Ahmet Ümit's *Bab-ı Esrar*", *European Journal of Turkish Studies*, br. 13, 2011, str. 11.

Postmoderna i postmodernistički roman u Turskoj

Postmodernizam ili postmoderna je evropski pravac u umjetnosti, filozofiji, muzici, arhitekturi i kulturi s kraja 20. stoljeća. Može se opisati kao reakcija na modernizam. Postmoderna odbija inovacijske težnje moderne, smatrajući ih automatiziranim. S druge strane, ona se ugleda na modernističko zahtijevanje otvorenosti umjetničkog djela. Karakteristična odlika postmoderne jeste ekstremni stilski pluralizam koji – kao u arhitekturi – najčešće završava u miksturi detalja iz različitih perioda. Osnovno polazište jeste to da se u književnosti, filmu, arhitekturi i pozorištu ništa novo ne može stvoriti. Sinonimi za postmodernu su transavangarda i kasna moderna, pri čemu posljednji termin, kasna moderna, pomiruje antitezu između moderne i postmoderne.²⁸

Kada je u pitanju postmoderna literature postoje fenomeni na osnovu kojih možemo prepoznati postmodernu eksperimentalnu književnost. U eksperimentalnim romanima (dominirajućoj formi postmoderne), u principu, nedostaje sveznajući pripovjedač, odraz društvene stvarnosti i psihologija likova. Tradicionalne pripovjedačke strukture se razvaljuju, karikiraju i miksaju – priča više ne teče pravolinijski. Tu su također inovacije u načinu pričanja: monolog i upravni govor zamjenjuju dotadašnje opise, i dijaloge. Do izražaja dolazi i intertekstualnost – tekst koji pišemo krade misli i rečenice iz nekih drugih tekstova, spominjemo naslove nekih knjiga iz prošlosti, pa tako ono što pišemo komunicira sa prošlim tekstovima. Mnogo se koristi tehnika montaže, a nezaobilazna je, naravno, ironija. Mjesto uređenosti zauzima kaos, umjesto opipljivosti tu je apstrakcija; mimezis kao tradicionalno podražavanje stvarnosti najčešće iščezava. Postmoderni roman želi šokirati, začuditi, poreći i zanimiti čitaoca, a sve to radi strategijski, tako što estetski iskorištava slučajnost.²⁹

²⁸ <https://sh.wikipedia.org/wiki/Postmodernizam>

²⁹ <http://www.oocities.org/gimn1gradacac/moderna/postmoderna.htm>

Prvi znakovi modernizacije turske književnosti i ugledanja na evropske književnosti desili su se još u vrijeme reformi Tanzimata.³⁰ Početkom 20. stoljeća, dolazi do ubrzane modernizacije i zaokreta u smjeru Evrope, a predstavnici ovih novih književnih pogleda okupili su se oko časopisa *Servet-i Funun* i *Fecr-i Ati*. To su bili pjesnici, romanopisci, pripovjedači i gotovo svi su se obrazovali na Zapadu i prihvatili tekovine moderne zapadne književnosti.

Prvi istinski predstavnik postmodernističkog pravca u književnosti koji je već koju deceniju prije postojao u Evropi i Americi, jeste Oğuz Atay. Savremeni turski pisci rođeni pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća prihvatili su postmodernizam kao svoj način izražavanja i sada djeluje niz mlađih književnika koji često posežu za oblicima diskursa koji bi se mogao okarakterisati kao postmodernistički.³¹

Prema Lindi Hačion, osnovni elementi postmodernističkog diskursa su pojmovi kao što su pluralizam, autofikcija, metafikcija, intertekstualnost, parodija, historiografija, značenje.³²

Elemente postmodernističkog diskursa kao što su pluralizam, autofikcija, metafikcija, intertekstualnost, historiografija, moguće je pronaći i u ovom romanu Ahmeta Ümita. U nastavku rada fokus ćemo staviti na neke od spomenutih elemenata.

Kada govorimo o turskom romanu, nakon 1980. godine vodeći žanrovi romana bili su postmoderna i detektivski romani. To je bilo neizbježno s obzirom na sve brži razvoj tehnologije, pa samim time i medija a posebno televizije, zatim povećanje potrošačkog društva, te otuđenje i individualizacija koji su došli zajedno sa postmodernom. S jedne strane pojavljuje se postmodernistički roman koji se koristi narativnim oblicima poput intertekstualnosti, metafikcije, pluraizma, ironije i sl. S druge strane pojavljuje se detektivski roman koji urbanizacijom, razvojem tehnologije i individualizacijom društva, posmatra zločin i ubistvo na

³⁰ Tanzimat (na turskom, "reorganizacija") je period reformi u Osmanskom Carstvu između 1839-1876.

³¹ Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 472.

³² Linda Hačion, *Poetika postmodernizma: Istorija, teorija, fikcija*, preveli: Vladimir Gvozden, Ljubica Stanković, Novi Sad, Svetovi, 1996.

jedan potpuno novi način.³³ Među prvima koji koriste oba pristupa pisanju romana je Ahmet Ümit.

Postmodernizam u romanu *Bab-i Esrar*

Metafikcija je jedan od glavnih elemenata postmodernog romana.

*Metafikcija upućuje čitatelja na to da pred sobom ima fiktivni tekst, bilo izravnim obraćanjem autora čitatelju, bilo šaljivim ili ironijskim odmakom ili drugim postupcima. Autori kroz metafikijske postupke često propituju vlastito pripovijedanje i njegovu strukturu, i na taj način problematiziraju odnos između teksta i stvarnosti, fikcije i zbilje. Metafikcija se prepoznaje i kroz poigravanje žanrovskim načelima, čime pisci ponekad otkrivaju ideološke, spolne, rodne, rasne i druge pretpostavke na kojima se temelje književni žanrovi i kanoni.*³⁴

U romanu *Bab-i Esrar* to je dominantan književni postupak i može se reći da je u naraciji naglašena tanka linija između stvarnosti i fikcije. Roman počinje jednom indijskom izrekom: "Ovaj svijet je san unutar sna." U knjizi se pojavljuje glas koji glavni lik knjige Kimya čuje u avionu, zatim njeni susreti sa Šemsom, kako u stvarnosti tako i u njenim halucinacijama, gdje postaje veoma teško razlučiti šta spada u Kimyine halucinacije, a šta bi mogla biti neka vrsta mistične stvarnosti.

Pluralizam kao jedno od osnovnih obilježja postmodernističkog romana temelji se na kombinovanju više različitih stilova naracije. Nasuprot modernizmu gdje se tekst piše iz ugla jedne osobe, u postmodernizmu se piše iz više perspektiva, odnosno iz ugla više osoba. Pluralizam u romanu znači gledati na svakog lika sa iste distance i dati mu istu vrijednost, ne osuđivati ga, ne biti ni na čijoj strani, ne nametati nikakvo mišljenje, niti uvoditi sveznajućeg pripovjedača koji daje pouku. Na taj način sve što je oprečno se može naći u romanu. Takav

³³Fethi Demir, „Ahmet Ümit'in Bab-i Esrar'ini postmodern polisije olarak okumak“, International Journal of Social Science, br.5, 2012, str. 248.

³⁴<https://hr.wikipedia.org/wiki/Metafikcija>

način pisanja drži čitaoca „budnim“ i čini da dublje uđe u čitavu priču romana te sam pokušava pronaći izlaz iz labirinta. Narator zadržava neutralan stav, a pluralizam u djelu se vidi kroz različite oprečne situacije i stavove. Ahmet Ümit u svom romanu prikazuje stavove svojih likova o životu i misticizmu, počevši od Kimye koja se suočava sa raznim događajima i polako mijenja svoje stavove o svome ocu, sufizmu, pa čak i o odluci da ne izvrši abortus. Kroz riječi Izzet Efendija, autor objašnjava mnoga sufijska pitanja, dok kroz riječi Kimyine majke autor neutralno prikazuje druge perspektive kad je u pitanju sufizam. Postmoderni romani ukazuju na to da istine postoje samo u množini, odnosno nikada ne postoji samo jedna istina, pa tako i kada je u pitanju istina o ubistvu Şemsa Tabrizija, kao jednoj od glavnih tema ovog romana.

Intertekstualnost je termin koji se u književnoj teoriji pojavio 1960-ih godina, a kojim se označavaju odnosi među tekstovima. Nastao je u trenutku krize značenja, samostalnosti i referentnosti teksta, kada se on pretvara u »otvoreni« fragment slobodan za odnose s drugim tekstovima. Intertekstualno se djelo zato može promatrati kao presjek većega spleta tema, kodova i postupaka. Prema francuskom teoretičaru L. Jennyju intertekstualnost je općenito postupak remećenja reda, poretka, konvencije te potječe iz stajališta savremenih teorija da se književna istina može prikazati tek iz više uglova. Prema R. Barthesu svaki je tekst intertekst, jer se u njemu nalaze elementi prijašnjih tekstova i kulture. Nasuprot tradicionalnom mišljenju da je značenje svakoga teksta autonomno, pojam intertekstualnost ustraje na isprepletenosti te međusobnoj prožetosti i zavisnosti značenja.³⁵

Intertekstualnost je jedno od glavnih obilježja postmodernog romana. Postmoderni roman koristi se često starim pričama, epovima, bajkama i drugim tekstovima te na taj način u modernoj književnosti mjesto zauzimaju i razni arhaični elementi. Da bi jedan pisac napisao roman poput *Bab-ı Esrar*, morao je pristupiti istraživanju kako bi se u svom radu poslužio historijskim, književnim, filozofskim, sociološkim, religijskim i psihološkim djelima. Neka od religijskih djela kojima se Ümit koristio su *Ariflerin Menkibeleri*³⁶ čiji je autor Ahmed Eflaki, koja se spominje u romanu *Bab-ı Esrar*, te Mevlanina *Mesnevija*. Iz knjige *Ariflerin Menkibeleri* preuzeo je tekstove koji govore o Şemsu Tabriziju i nekim detaljima iz njegovog života.

³⁵<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27671>

³⁶ Priče o ljudima spoznaje.

Potrebno je nešto reći i o jednom turskom romanu čija tematika je jako slična onoj u *Bab-i Esrar*, a u pitanju je djelo Elif Şafak pod nazivom *Aşk*, koje je prevedeno na naš jezik pod nazivom *Četrdeset pravila ljubavi*.³⁷Ovdje je prisutan isti motiv-lik Šemsa iz Tabriza. U romanu Elif Şafak također postoje dvije glavne priče, jedna se odnosi na avanture glavnog lika Elle, a druga na fiktivne događaje Mevlane i Şemsa. U *Bab-i Esrar* radnja se odvija hronološki, počinje od jedne tačke i postupno ide prema svome kraju, dok u *Aşk* to nije slučaj. Autorica ide s jednog događaja na drugi, te radnje nisu poredane hronološki. Također, tema oko koje se razvija cijela knjiga je ljubav, kako ovosvjetska tako i prema Bogu, dok je *Bab-i Esrar* ipak prvenstveno detektivski roman, pa tek onda mistični. Kada je u pitanju mjesto radnje, u oba romana se spominje turski grad Konja, u kojem je Mevlana prebivao. U *Bab-i Esrar* spominje se i London kao mjesto radnje, dok je u romanu *Aşk* to Boston.

Ono zbog čega se ova dva romana često uspoređuju jedan sa drugim je sličnost između glavnih likova. U oba romana glavni likovi su ženskog spola. Kao osobe koje dolaze iz stranih zemalja, upoznajući se sa pričom Rumija i Şemsa, dolaze do novih životnih spoznaja. Hasan Yürek je u svom članku u kojem poredi ova dva djela naveo:

“Ono što utječe na jednog autora da napiše neki roman jesu njegovi pogledi na život, obrazovanje, njegovi osjećajni i misleni procesi, tako da koliko god romana sa istom temom da se napiše, oni će uvijek biti različiti i donijeti neke različite i nove pouke.”³⁸

Elementi mevlevizma u romanu *Bab-i Esrar*

Tesavvuf (sufizam, misticizam) je islamska nauka koja se bavi odgojem duše. To je jedan oblik ezoterijskog, mističnog islama, koji se javlja kao odgovor na dogmatizam i ortodoksnost koji su prevladali u islamskom svijetu nakon smrti Poslanika islama. Jedan od najpoznatijih tesavvufskih

³⁷ Elif Şafak, *40 pravila ljubavi*, preveo: Edin Kukavica, Buybook, Sarajevo, 2013.

³⁸Hasan Yurek, „Bab-i Esrar ve Aşk üzerine bir mukayese denemesi“, *Turkish studies-International periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic volume*, 6/3, Turkey, 2011, str. 1636.

redova je mevlizam. Sljedbenici mevlizma kao svog duhovnog vođu slijede Mevlanu Dželaludina Rumija.

Tesavvuf je uvijek bio jedna od najčešćih tema kako klasične turske tako i narodne turske književnosti. Kao jedan od predstavnika postmoderne književnosti u Turskoj, Ahmet Ümit je kroz ovaj roman upoznao čitatelja sa nekim elementima mevlizma, no u ovom romanu postoji i mnogo elemenata fikcije, pa je potrebno spomenuti da je teško razdvojiti historiju i stvarne događaje od legendi o životu Rumija. Autor ovo djelo započinje jednom indijskom izrekom: "Ovaj svijet je san unutar sna." Ovom izrekom odmah se vidi nagovještaj mističkog razumijevanja života, gdje se realnost ovoga svijeta posmatra kao iluzija. Ümit se u romanu dakle, fokusirao na mevlizam kao sufijski pravac i način života. Jedan od glavnih elemenata mevlizma kojima se Ahmet Ümit koristio u svome djelu jeste odnos između učitelja i učenika. Ovaj odnos je veoma bitan element mevlizma upravo zbog odnosa kakav su imali Mevlana Rumi i Şems Tabrizi, gdje je Rumi predstavljen kao učenik, a Şems kao mistični učitelj.

1) Usporedba odnosa Mevlane i Şemsa sa Poyrazom i Şah Nesimom

Autor se ovdje koristio posmodernističkim postupkom intertekstualnosti, navodeći tekstove koji govore o Mevlani Rumiju i Şemsu te njihovom uzajamnom odnosu. Odnos između Mevlane Dželaludina Rumija i Şemsa iz Tabriza upoređen je sa odnosom Kimyinog oca Poyraza i njegovog duhovnog učitelja Şah Nesima. Razlog tome je to što je Poyraz nakon ženidbe sa Kimyinom majkom Suzan te kad je Kimya još bila dijete, napustio svoju porodicu, kako bi svoj put nastavio u Pakistanu sa svojim duhovnim vođom. Kimya i njena majka Suzan nisu razumjele kako i zašto bi neko ostavio svoju vlastitu porodicu radi nekih drugih ciljeva. No, Kimya kroz svoje snove u kojima se nalazi u tijelu Şemsa Tabrizija te kroz razgovore sa Izzet Efendijem koji se odvijaju u tekiji doznaje mnoge stvari o svome ocu, i postepeno počinje da ga razumije i na kraju oprašta svome ocu. U jednom razgovoru sa Izzet Efendijem doznala je neke stvari u vezi braka svojih roditelja:

Poyraz je razgovarao sa svojim šejhom Hikmet Efendijem i tražio njegov blagoslov za brak sa tvojom majkom... Njih dvoje su bili zaljubljeni, ali to je bila

prolazna ljubav... Tvoj otac je bio zbunjen te je zamijenio ljubav prema Bogu sa ljubavlju prema jednom od Njegovih stvorenja.. Hikmet Efendi je smatrao da Poyraz treba sam da nauči lekciju i spozna pravu Ljubav, te mu je dozvolio odlazak u London... Da bi spoznao i zavolio Boga, čovjek prvo mora osjetiti ljubav prema nekom od Njegovih stvorenja.³⁹

Nakon što mu Kimya govori da je njen otac cijenu odlaska u London platio time što je kasnije, napustio svoju suprugu i dvanaestogodišnju kćerku, Izzet Efendi pojašnjava i razlog Poyrazovog napuštanja svoje porodice riječima:

“To je sigurno bilo jako teško za tebe. Zbog toga se i kaže da derviš mora živjeti u samoći. Njegov lijek je u njegovoj boli. Ali on se s time mora boriti sam. U suprotnom, njegovi bližnji moraju da dijele poteškoće i iskušenja sa njim. Ali, za njih to nije lijek, nego bolest.”⁴⁰

Dalje u knjizi, u jednom dijalogu sa svojom majkom, majka joj otkriva neke detalje odlaska njenog oca:

“Tvoj otac je želio da ispravi grešku koju je učinio. Grešku zbog napuštanja svog šejha i tekije u Konji te odlaska u London sa mnom. Njegova ljubav prema meni je vremenom ugašena i tada je ponovo zapaljena vatra njegove stare ljubavi. Nedostajala mu je tekija, šejh i njegov život derviša.”⁴¹

“Kao i svi drugi derviši, i tvoj otac je vjerovao u Veliku Tajnu. Tajnu koja mu je značila više od mene, tebe i cijelog čovječanstva. Tajna koju je mogao dosegnuti samo putem ljubavi, ali ne moje ljubavi.” Kimya ju je upitala da li je riječ o božanskoj ljubavi koja je vječna, te joj majka odgovara:

“To je više od toga. Govorim o postajanju Bogom. Ljubav nije bila samo emocija koju je tvoj otac osjećao prema Bogu, to je bio put koji ga je vodio ka stapanju s Bogom.”⁴²

³⁹ Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 289-290.

⁴⁰Ivi, str. 291.

⁴¹Ivi, str. 400.

⁴²Ivi, str. 401.

Kada je u pitanju sufijsko tumačenje ljubavi prema Božijem stvorenju koja nas može odvesti do ljubavi prema Bogu, Husein Nasr, autoritet na polju islamske filozofije, u svojoj knjizi *Tradicionalni islam u modernom svijetu*, to objašnjava na nešto drugačiji način. On smatra da se ljubav prema Bogu može lakše i dublje spoznati upravo putem polariteta između dva spola, muškog i ženskog, te da oni zajedno čine cjelinu. Kada se dođe do cjeline, spoznajemo Boga:

“Bog je Apsolutan i Beskonačan. Apsolutnost i Veličanstvo, koje je neodvojivo od Njega-manifestuje se najneposrednije u muškom stanju, a Beskonačnost i Ljepota u ženskom stanju.”⁴³

“Duboki metafizički odnos između dva spola je takav da u isto vrijeme postoji sklonost ka spajanju sa članom suprotnog spola, što nekom znači potrebu da se ponovo zadobije svijest o blaženom sjedinjenju koje je posjedovao androgeni predak ljudskog roda u rajskom stanju.”⁴⁴

Dakle, prema Nasru, metafizički odnos i stapanje sa suprotnim spolom može nas odvesti do stapanja s Bogom, što je veoma čest pojam u sufijskoj terminologiji. Ahmet Ümit ipak, u svojoj knjizi, brak Kimyinih roditelja opisuje kao jednu stepenicu ka Poyrazovom otkrivanju svog istinskog životnog cilja, zbog kojeg je bio nužan napustiti svoju porodicu.

“Obraćajući se čovjeku u njegovoj primordijalnoj prirodi(el-fitreh), čovjeku kao takvom, islam sagledava ljubav muškarca i žene kao nešto neodvojivo od Božije ljubavi, i ona vodi ka Bogu na najvišoj razini.”⁴⁵

2) Karakterne osobine Rumija i Šemsa te Poyraza i Shah Nesima

Karakterne osobine Poyraza i Šah Nesima, upoređene su sa karakternim osobinama Mevlane Rumija i Šemsa Tabrizija. Naime, Mevlana je u ovoj knjizi kao i u nekim drugim izvorima opisan kao ličnost blage naravi, učenjak s ogromnim znanjem koji je svoj cijeli život posvetio nauci, dok je Šems opisan kao pravedan, a ponekad i okrutno iskren, kao lutajući derviš u vječnoj potrazi za Istinom. Upravo zbog suprotnosti njihovih karakternih osobina, njihov susret nazivaju susretom

⁴³ S. Husein Nasr, *Tradicionalni islam u modernom svijetu*, preveo: Enes Karić, El-Kalem, Sarajevo, 1994, str. 49.

⁴⁴Ibid, str. 49.

⁴⁵Ivi, str. 50.

dva različita mora, gdje se mora (jedno slatko, a drugo slano) koriste kao metafora za njihova dva izvanredna, ali različita karaktera. Ahmet Ümit u svojoj knjizi opisao ih je na sljedeći način:

Khudavendigar? On je bio poseban. Zemlja od koje je napravljen mehka je, njegova krv je od najslađeg jezera, njegov dah od najnježnijeg povjetarca. On posjeduje nadu, a ne nepovjerenje; toleranciju, a ne ljutnju; ljubav, a ne neprijateljstvo... Postao je čovjek srca. Zbog toga je svaka njegova riječ bila poezija, svaki njegov pokret ljepota.⁴⁶

Kada je u pitanju Şems Tabrizi opisan je na sljedeći način:

Moja priroda je kompleksna. Zemlja od koje sam napravljen je neplodna, ne može svaka biljka da raste u meni. Moja krv je neukusna poput kiselog vina, moj dah je neukrotiv. Više je sumnje nego vjerovanja u mom srcu, više ljutnje nego tolerancije. Ali, ipak, ja ne gajim neopravdano neprijateljstvo ni prema kome, niti ljubav bez dobrog razloga. Ja stojim na strani istine i realnosti. Zato vjerujem da ljubav pripada onima koji je zasluže. Ljubav je previse dragocjena da se daje onima koji je nisu zaslužili.⁴⁷

Dakle, Şemsa je opisan kao potpuna suprotnost Rumiju.

Izzet Efendi Poyraza opisuje kao nekog ko je mnogo volio da čita i istražuje, čiji pogledi su bili širi, a srce veće, aludirajući na to da je kapacitet spoznaje kod Poyraza bio veći nego kod ostalih koji su boravili u njihovoj tekiji.

Kada su u pitanju Kimyin otac Poyraz i njegov duhovni učitelj-šejh Şah Nesim, autor je njihov odnos opisao koristeći se odnosom Mevlane Rumija i Şemsa. Pakistanac Şah Nesim opisan je kao srodna duša njenog oca. To je bilo nešto neshvatljivo za nju. U jednom svome sjećanju i razmišljanju Kimya ga opisuje kao nekoga ko nikada nije bio grub prema nekome. Bio je pažljiv i lijepo se ponašao, ali ipak u njegovom stavu postojala je uvijek određena doza distance prema svakome. U isto vrijeme svoga oca opisuje kao nekog ko je bio potpuna suprotnost od Şah

⁴⁶Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 168.

⁴⁷Ivi, str. 170.

Nesima. Ako bi se smijao, to je bilo od srca i iskreno. Ako bi nekoga zagrlio, to je činio svom svojom dušom. Njegova ljubav nije imala granica. Ali, sva njegova pažnja često je bila usmjerena u potpunosti na Şah Nesima, kao da je bio opčinjen njime. S obzirom na to da je Kimya dosta puta kroz tijelo Şemsa posmatrala događaje iz njegovog vremena, samim time je vidjela i Rumija, te navodi kako je pogled kojim je Rumi gledao u Şemsa bio isti kao pogled njenog oca dok bi gledao Şah Nesima. Njegove oči nikada nisu blistale na taj način dok bi gledao u nju ili njenu majku. Šta je bilo to što Kimya nije mogla da razumije, i zašto je njen otac bio opčinjen Şah Nesimom? Nakon nekoliko razgovora sa Izzet Efendijem, ovo je bio zaključak koji je donijela:

Niko ne može biti naš izvor sreće, kada je u pitanju duži vremenski period. Ali to nije slučaj kada je derviška ljubav u pitanju, poput one kakvu ima moj otac. Vatra njihove ljubavi nikada ne može biti ugašena, zato što na ovom svijetu nikada ne mogu dosegnuti objekat svoje ljubavi. Uvijek će biti u potrazi za njim, i baš kada mu se približe, on se opet udalji... Da bi ga dosegnuli, da bi postali jedno sa njim, moraju da se odreknu svojih tjelesnih potreba. Postati vječno biće je nemoguće dok god smo u materijalnom svijetu... Sjećam se da je moj otac slavio godišnjicu Mevlanine smrti, kada nisam shvatala zašto se nečija smrt slavi. Otac mi je rekao da za njih smrt ne predstavlja kraj, propadanje, nego trenutak spajanja sa njihovim voljenim, transcendentnim.⁴⁸

Autor ovdje govori i o Mevlaninoj smrti, koja se slavi svake godine kao Nevjestina noć(Şeb-i arus): „Ona je ponovno vjenčanje duše(nefs), jastva, sa svojim praiskonskim domom, ponovno izravno svjedočenje neprispodobive Božije blizine(el-Kurb)“.⁴⁹

⁴⁸Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 133.

⁴⁹<http://znaci.com/tekstovi/sebi-arus>

3) Derviška ljubav

Autor je ovdje koristio intertestualnost kao postmodernistički postupak u književnosti, pri čemu se poslužio raznolikim sufijskim tekstovima. Mnogi sufijski izvori govore o ljubavi derviša, a i ljubavi prema Transcendentnome. Ono što je bio razlog Poyrazovog napuštanja svega ovosvjetskog i odlaska svome šejhu može se razumjeti ako se uzmu u obzir sufijski izvori koji detaljno govore o tome. Mevlanina i Šemsova ljubav i druženje danas predstavlja inspiraciju mnogim dervišima i sljedbenicima tesavvufa.⁵⁰

Naime, Mevlanino i Šemsovo druženje, u romanu su izazvali burne reakcije i sumnje u društvu u kojem su živjeli. Kod mnogih se javlja i ljubomora, zbog toga što njihov veliki alim više ne provodi vrijeme na predavanjima, nego se u potpunosti povukao i vrijeme provodi samo sa Šemsom.⁵¹ Također, u romanu, kada ga pitaju, na koji način su provodili vrijeme u osamljenosti sobe u kojoj su boravili, te o čemu su razgovarali, Šems odgovara: "Sjedili smo u tišini. Otkrio je moju tajnu uprkos mojoj tišini. U ogledalu moje duše video je vatru koja je gorjela u njemu. Svi vjeruju da je on gorio od moje vatre, ali on je gorio sam od sebe, ja sam samo zapalio fitilj."

O ovome William Chittick u svojoj knjizi *Sufijski put ljubavi* kaže: "Mada Šems nije bio Rumijev duhovni učitelj u svakidašnjem smislu riječi, on je, ipak, za Rumija odigrao ulogu šejha barem u jednom važnom pogledu: bio je ogledalo u kojemu je Rumi kontemplirao Božije Savršenstvo."⁵²

Izzet Efendi također, dajući odgovor Kimyi opisuje odnos Mevlane i Šemsa:

"Oni su bili u potrazi. U toj tišini, bez postavljanja pitanja, bez nuđenja objašnjenja, samo su sjedili i tragali unutar sebe. Ali ono što su tražili u sebi nije bilo ništa drugo do Bog."⁵³

⁵⁰Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 77.

⁵¹Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 166.

⁵²William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi-Rumijeva duhovna učenja*, preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "IBN SINA", Sarajevo, 2005, str. 166.

⁵³Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 386.

Činjenica da je Rumi pisao poeziju i za Šemsa, objašnjena je time da je Rumi u Šemsu vidio Boga, odnosno vidio je Boga u jednom od Njegovih stvorenja. Ašik i Mašuk su česti termini u sufijskoj književnosti. Riječ *aşk* je arapskog porijekla, u značenju “pretjerano izražena ljubav, povezanost”. U turskom jeziku je također prihvaćena. Jedna od osnovnih disciplina kojima se bavi sufizam upravo je *aşk* (ljubav prema Bogu) pa je time ova riječ u sufijskoj terminologiji, objašnjena kao ljubav prema Stvoritelju, Bogu i predanost samo Njemu. Ašik je onaj koji voli, a Mašuk je jedini Voljeni, odnosno Bog.

William Chittick u svome djelu *Sufijski put ljubavi*, o ljubavi prema Bogu navodi to da se čovjekova ljubav može dijeliti u dvije vrste: “istinska ljubav” (*ishq-ihaqīqī*) ili ljubav prema Bogu; i “izvedena ljubav” (*ishq-i majāzī*) ili ljubav prema nečemu drugom. Ali, kako on navodi, može se uočiti kako je svaka ljubav, zapravo, ljubav prema Bogu, jer sve što postoji predstavlja Njegov odraz ili sjenu. No, razlika između ove dvije vrste ljubavi je ta što neki ljudi znaju da samo Bog istinski postoji i usmjeravaju svoju ljubav isključivo prema Njemu, dok drugi vjeruju u neovisno postojanje raznovrsnih predmeta čežnje, pa stoga usmjeravaju svoju ljubav prema njima. Sufija je već otkrio da postoji samo jedan Voljeni; on sve izvedene ljubavi vidi kao nestvarne.⁵⁴ Chittikove riječi da sve što postoji predstavlja Božiji odraz ili sjenu se potkrepljuju kur’anskim ajetom kojim se sufije i istraživači sufizma često koriste: “Gdje god da se vi okrenete, tamo Allahovo Lice je.”⁵⁵

Ovo je također, jedna od najvažnijih elemenata sufijske književnosti. Vahdetul-vudžud, prema djelu *Bašča istine* Huseina Nasra, odnosi se na Jednoću Bitka, čija istina se može spoznati jedino duhovnim iskustvom. Naime, svijet nam se prikazuje kao mnoštvo, a cilj duhovnog života je uzdignuti se od ovog mnoštva do jedinstva, vidjeti Jednog u mnoštvu i mnoštvo integrirano u Jednom.⁵⁶ Ipak, iskustvo svake osobe je različito, pa je jedino putem jezičkih izraza moguće prenijeti duhovna otkrovenja. Sljedbenici sufizma su u svojim izražavanjima upotrebljavali jednostavan jezik i izraze, a za izražavanje irfanskih iskustava na višim razinama našli su

⁵⁴William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi-Rumijeva duhovna učenja*, preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut “IBN SINA”, Sarajevo, 2005, str. 232.

⁵⁵Kur'an, 2:115, preveo Enes Karić, FF Bihać, Bihać, 2006.

⁵⁶S. Husein Nasr, *Bašča istine*, preveli: Ismet Škrijelj i Enes Kahrović, Udruženje za duhovnu, kulturnu i naučnu afirmaciju Bošnjaka “Ašik Junus”, Novi Pazar, 2010, str. 73.

podesnijim jezik poezije i gazel. Međutim, oni koji su spoznali posjeduju kompleksniji izričaj i ne zaziru od upotrebe racionalnih termina i korištenja složenog jezika kelama i filozofije.⁵⁷

4) Važnost šejha-duhovnog vodiča/učitelja

Autor se i ovdje također koristio postmodernističkim postupkom intertekstualnosti, unoseći u svoj roman razne sufijske tekstove. Važnost šejha-duhovnog vodiča-učitelja posebno je istaknuta u djelu *Bab-ı Esrar*. Značajan dio Rumijevih učenja tiče se prirode poslanika i evlija, kao i nužnosti slijeđenja jednih i drugih. Brojna kazivanja u *Mesneviji* bave se ovom temom, a stotine gazela u *Divanu* je napisano u slavu Šemsa Tabrizija i drugih evlija. Mada Rumi stalno ukazuje na nužnost slijeđenja šejha, on također pridodaje i riječ upozorenja jer postoje mnogi koji tvrde da su šejhovi, ali to nisu.⁵⁸

“Moj učitelj je onaj koji me podučio Božijoj Prisutnosti, Jednoći i svim Njegovim svojstvima. A onaj koji nema vodiča, njegov vodič je đavo.”⁵⁹

Rumijev *Divan* obiluje stihovima o funkciji duhovnog učitelja i odnosu između učitelja i učenika. Ime Šems⁶⁰ je samo po sebi simbolično, pa Rumi često koristi simbolizam tog imena u stihovima, koji se odnose i na učitelja i na božansku Istinu, čime se aludira na unutarnje jedinstvo učitelja sa Bogom.⁶¹

Murid i muršid su termini koji se često koriste u sufijskoj književnosti, a posebno poeziji. Murid označava učenika, a muršid učitelja. Kada je u pitanju odnos Rumija i Šemsa, kao učenika i učitelja, taj odnos je kompleksan zbog toga što Šems u ovom slučaju ne predstavlja uobičajenog šejha koji sve radi po ustaljenim pravilima. On podsjeća na mističnu figuru Hidra koji se

⁵⁷ Jusuf Kakaji, “Vahdetul-vudžud prema viđenju Sadruddina Konjevija i Mevlane Dželaluddina Rumija Belhija”, preveo: Samed Jelešković, *Živa baština*, br. 4, 2016, str. 73.

⁵⁸ William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi-Rumijeva duhovna učenja*, preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut “IBN SINA”, Sarajevo, 2005, str. 145.

⁵⁹ Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 389.

⁶⁰ Shams al-Din znači „sunce vjere“.

⁶¹ S. Husein Nasr, *Bašča istine*, preveli: Ismet Škrijelj i Enes Kahrović, Udruženje za duhovnu, kulturnu i naučnu afirmaciju Bošnjaka “Ašik Junus”, Novi Pazar, 2010, str. 81.

spominje u *Kur'anu*, u ulozi duhovnog vodiča poslaniku Musau. U jednom dijalogu u djelu *Bab-i Esrar*, Šems neka svoja loša djela, poput nekih ubistava, opisuje kao zlo koje u svojoj suštini nije zlo i to na sljedeći način:

“Ponekad dođe vrijeme kada je jedno loše djelo korisnije od hiljadu dobrih djela.”⁶²

Prema *Kur'anu* Hidr posjeduje mudrost, a Musa znanje. Istim se vodi i Ümit u svome djelu gdje Šems ima mudrost, a Rumi znanje. Dakle, Rumijevi tumači su skloni mišljenju kako je Šemsova uloga u Rumijevom životu istovjetna Hidrovoj ulozi u Musaovom životu. Šems je naime, Rumija uvodio u najdublje tajne sufijske ezoterijske gnoze, kao što je Hidr, poučavao poslanika Musaa unutarnjim, tajanstvenim, skrivenim značenjima poruke koju je Musa donosio svome narodu.⁶³ Hidr u kur'anskoj suri Kehf (Pećina) ponavlja Musau tri puta da ga ništa ne pita na njihovom zajedničkom putovanju, čak i onda kada ne razumije njegova djela.⁶⁴ Naime, prema kur'anskoj priči, Hidr i Musa su se ukrcali na lađu i krenuli na put. Na sred mora Hidr je probušio rupu na dnu lađe. Kasnije su sreli mladića, kojeg je Hidr ubio, a na kraju je popravio jedan zid koji tek što se nije srušio. Pošto je Musa svaki put upitao za razlog Hidrovog postupka, Hidr mu na kraju njihovog puta objašnjava razloge, gdje za prvi slučaj koristi sintagmu 'Ja sam učinio', za drugi slučaj 'Mi smo učinili', a za treći 'On je učinio'. Samedin Kadić, u svojoj knjizi *Musa i Hidr*, slučaj Ja-Mi-On objašnjava: "Od individuumu preko zajednice do Gospodara. Počinje proizvoljnom akcijom Ja, napreduje ka stapanju s Gospodarevom voljom, a završava utrnućem u Njemu."⁶⁵ Ovo je dakle, jedan od elemenata sufizma, kojim se Ahmet Ümit koristio u svome djelu. Na isti način u djelu *Bab-i Esrar*, Šems je počinio nekoliko ubistava; također Šems traži od Rumija da ode u jevrejsku četvrt i donese mu vino, a Rumi je spreman sve Šemsove želje ispuniti bez pogovora jer je svjestan da Šems posjeduje tu mudrost koju je Rumi od njega želio da nauči.

Stvari su u ovome svijetu relativno dobre i zle, a nisu apsolutno samo dobre ili samo zle, pošto se ne mogu pronaći apsolutna svojstva unutar stvaranja. Sa drugog stajališta motreno, stvari su dobre ili zle samo u suodnosu s nama, ne u

⁶²Ahmet Ümit, *Bab-i Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 342.

⁶³<https://bastinaduhovnosti.com/hijerohistorija-rumijeve-duse-2/>, zadnja posjeta: 22. 11. 2020.

⁶⁴Kur'an, 18:70, preveo Enes Karić, FF Bihać, Bihać, 2006.

⁶⁵Samedin Kadić, *Musa i Hidr*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2016, str. 126.

suodnosu s Bogom, jer u Njegovom pogledu sve stvari imaju samo jednu svrhu: očituju Skrivenu Riznicu. Štaviše, kad ne bi bilo zla u svijetu, tad ne bi bilo načina na koji bi se mnogi Božiji atributi mogli i sami očitovati, naprimjer Opraštanje i Osvetoljubivost. Koje grijeha bi On mogao oprostiti, a za koje bi kaznio? U svakom slučaju, savršenstvo Slikarevog beskrajnog stvaranja traži da On slika i lijepe i ružne slike.⁶⁶

5) Naj, muzika, sema

Naj (perz. نای / نی) je muzički instrument porijeklom iz Irana. Pripada grupi duhačkih instrumenata, najsličnijih fruli. Spada u najstarije muzičke instrumente na svijetu. Naj je posebnu popularnost dostigao pojavom sufizma i to kroz izvođenje rituala poznatog kao sema (u značenju-nebo). Sema je ritualni ples uz koji se koriste razni instrumenti kao što su violina, naj/nej, tambura, bendair (veliki okrugli bubanj s jednim licem) i def (mali pravougaoni bubanj prevučen kožom). Uloga ovih instrumenata je da, stvarajući razne zvukove kod učesnika obreda, izazovu jake emocije. Mevlana Dželaludin Rumi je proslavio naj kao muzički instrument uz koji je praktikovao sema. Njegove pristalice i učenici(derviši) uobičavali su da tokom svog plesa koriste naj. Njihov ples je bio praćen muzikom i recitovanjem stihova iz *Mesnevije* i *Divana*, remek-dela Mevlane Dželaludina Rumija. Mevlana je izuzetno volio i cijenio muziku. I sam je svirao instrumente kao što su rebab i naj.

S obzirom na to da Ahmet Ümit u svom romanu govori i o muzici, te njenom utjecaju na čovjeka, to se može okarakterisati kao intermedijalni postupak jer se referira na drugu umjetnost-muziku. Intermedijalnost označava odnos između više različitih medija, u ovom slučaju književnosti i drugih umjetničkih, ali i neumjetničkih medija i obrnuto.⁶⁷

⁶⁶William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi-Rumijeva duhovna učenja*, preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "IBN SINA", Sarajevo, 2005, str. 75.

⁶⁷ <https://repositorij.unizd.hr/islandora/object/unizd%3A3413/datastream/PDF/view>

Autor u svome djelu poredi naj sa čovjekom. Naime, Bog je čovjeka stvorio od zemlje i u tom stanju čovjek je bio samo prazan predmet od gline. Bog je zatim, udahnuo u njega svoj Dah i tako je čovjek dobio dušu. Na isti način kada čovjek puhne u naj, taj instrument od trske počinje da stvara izvanredno melanholične tonove.⁶⁸ Također se spominje priča u kojoj je Mevlana slušao muziku, pa mu je neko rekao da ju utiša jer se čuje ezan, kada Mevlana odgovara: "I muzika je ezan. Oboje predstavljaju poziv Bogu."⁶⁹ Spominje se i mevlevijski obredni ples-sema, i to da Kimyin otac nije mogao da pleše sema, zbog toga što je u sebi nosio tugu i vezanost za svoju kćerku, želeći njen oprost. To je ustvario bio njegov okov koji ga je vezao za ovaj svijet i zbog kojeg nije mogao da se vine u 'visine' i zapleše sema.⁷⁰

Kada su u pitanju islam i muzika, mišljenja islamskih autoriteta su bila, a i sada su podijeljena. Jedni smatraju da muzika ne prija čovjeku i da mu ne može donijeti ništa dobro, dok su mnogi poznati islamski učenjaci, naročito filozofi, matematičari i ljekari, dobro poznavali muziku i njene teorije, a neki su, kakav je Farabi, Ibn Sina i Urmawi, bili značajni autoriteti teorije muzike. Neki su muslimanski ljekari koristili muziku u liječenju bolesti, kako duše tako i tijela, a napisan je i izvjestan broj rasprava o terapijskoj dimenziji muzike.⁷¹ Husein Nasr u svojoj knjizi *Tradicionalni islam-savremene kušnje* navodi to da se ne može govoriti o islamskoj umjetnosti i duhovnosti, a da se ne postavi i pitanje muzike, koja je s duhovnog stanovišta od ogromnog značaja, ne sama po sebi, nego i u svom odnosu prema poeziji, a za što nam je dao primjer Dželaludin Rumi.⁷² Sufizam, a najviše mevlevijski tarikatski se koristi ovim neverbalnim formama izražavanja koristeći se muzikom i plesom(sema). Sema u sufijskoj literaturi simbolično predstavlja čovjeka koji se okreće oko sebe i time oponaša sve u prirodi i svemiru jer u prirodi sve kruži oko sebe ili u nekom lancu. Sema je duhovno putovanje, molitva, bogoslužjenje, simbolizuje pokretanje u ime ljubavi prema Stvoritelju i spoznaju ropstva i usmjerenost na putu prema Savršenom čovjeku. Čovjek napuštajući ego i sve misli o materijalnom, uzdiže se

⁶⁸Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 129.

⁶⁹Ivi, str. 387.

⁷⁰Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 413.

⁷¹S. Husein Nasr, *Tradicionalni islam-savremene kušnje*, Izdavač e-izdanja: bosnamuslimmedia.com, 2009, str. 315.

⁷²Ivi, str. 313

duhovnom ljubavlju do istine, pravde i kao zreo čovjek pretvara se u roba koji je u službi svih stvorenja. Osoba koja obavlja sema naziva se semazen.

6) Knjige

Ahmet Ümit se koristio posmodernim postupkom navođenja naslova i sadržaja stvarnih knjiga u svom romanu. Taj postupak se naziva intertekstualnost. Kao što sam već navela, prema R. Barthesu svaki je tekst intertekst, jer se u njemu nalaze elementi prijašnjih tekstova i okolišne kulture. U postmodernom romanu često ćemo naići na priče, bajke, epove i druge tekstove. Da bi jedan pisac napisao roman poput *Bab-i Esrar*, morao je da izvrši razna istraživanja, te da se u svom radu posluži historijskim, književnim, filozofskim, sociološkim, religijskim i psihološkim djelima.

Knjge koje je napisao Rumi, a koje se spominju u knjizi *Bab-i Esrar* su sljedeće: *Mesnevija*, *Divan-i Kebir*, *Fihi-ma-fih*, *Medžalis-i Seb'a* i *Mektubat*, te knjige njegovog sina Sultan Veleda: *Veled-name*, *Rebab-name* i *Ma'arif*. Na jednom mjestu u djelu *Bab-i Esrar* samo su nabrojane ove knjige, o kojima nije dato više informacija, osim kada je u pitanju *Mesnevija*.⁷³

Mesnevija je najpoznatije Rumijevo djelo i sastavljena je u formi mesnevi stihova na perzijskom jeziku. Predstavlja bogatstvo priča(hićaja), basni, poslovice, mudrih izreka, anegdota, legendi i metafora. Prevedena je na mnoge jezike. *Divan-i Kebir* sastoji se od pjesama na arapskom, turskom i grčkom jeziku. *Fihi-ma-fih* sastoji se od razgovora i predavanja koje je držao Rumi, a bilježio ih njegov sin. *Medžalis-i Seb'a* sadrži Rumijeve poruke, savjete i predavanja sa sedam javnih skupova. *Mektubat* je zbirka od 147 pisama upućenih seldžučkim sultanima, vezirima, liječnicima, gradskim upraviteljima i prijateljima. Iz ovih pisama saznaje se mnogo o njegovom životu i shvatanjima.⁷⁴

⁷³Ahmet Ümit, *Bab-i Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 348.

⁷⁴Fehim Nametak, *Historija turske književnosti*, Orijentalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013, str. 78.

Spominje se i knjiga Ahmeda Eflakija *Ariflerin Menkibeleri*, koja daje mnogo informacija o Rumiju i Šemu Tabriziju, o karakteru Šema i raznim događajima koji su se desili između njih. Kada je u pitanju ovo djelo Eflakija, Ümit navodi da je to djelo mješavina stvarnih događaja i fikcije.⁷⁵

Spominje se i djelo Šema Tabrizija *Makalat*, u kojem se nalazi priča o misterioznom prstenu koji je Šems dao Kimyi.⁷⁶ Naime, Šems je Kimyi dao prsten iz kojeg je u više navrata potekla krv. Kimya je prvenstveno mislila da se crvena boja u kamenu prstena razlila, ali onda je shvatila da je u pitanju krv. Kasnije joj je İzzet Efendi rekao da se u knjizi *Makalat* nalazi priča u kojoj se spominje upravo 'prsten koji krvari'. Priča opisuje derviša kojem je Halifa zabranio da čini sema, što je u njegovom srcu stvorilo bolni čvor. Derviš se razbolio. Doktor nije mogao da pronađe uzrok njegovoj bolesti, te derviš umire. Kasnije, doktor nije odustao od toga da nađe uzrok derviševe bolesti, te je otvorio njegov grob, izvadio njegovo tijelo i prebacio ga u svoju operacionu salu. Otvorio je njegova prsa i izvadio srce. Vidio je da derviševo srce ima čvor u sebi, koji se pretvorio u kamen. Doktor je čuvao taj kamen godinama, dok jednom nije zapao u tešku finansijsku situaciju te je prodao kamen Halifi. Halifa je naredio da se od njega napravi prsten. Jednog dana, kada je činio sema, prsten je počeo da krvari, te je iskrvario u potpunosti.⁷⁷

Kroz cijeli roman, Kimya nije razumjela zašto je Šems njoj dao takav prsten. Na kraju romana, Šems ju je odveo do mjesta na kojem se izvodio sema. Tu je vidjela svoga oca, koji nije mogao da ustane i da pleše sema. On je čekao njen oprost, zbog toga što je u sebi nosio tugu i vezanost za svoju kćerku. To je ustvario bio njegov okov koji ga je vezao za ovaj svijet i zbog kojeg nije mogao da se vine u 'visine' i zapleše sema. Ona je otišla do njega, razgovarali su te mu je oprostila i dala prsten po Šemsovom savjetu, nakon čega on ustaje i počinje da pleše.⁷⁸

Ovo djelo se sastoji od razgovora između Rumija i Šema i odgovora koje je Šems davao muridima. Daje informacije o privatnom životu Rumija.⁷⁹

⁷⁵Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 352.

⁷⁶İvi, str. 294.

⁷⁷Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 316.

⁷⁸İvi, str. 425.

⁷⁹<https://www.birazoku.com/makalat>

7) Rumijevi stihovi

Među intertekstualnim fenomenima, najuočljivija i najviše istraživana je citatnost. Prema Dubravki Oraić-Tolić citati predstavljaju „eksplicitnu intertekstualnost“, odnosno „eksplicitni intekst“. Citati u užem smislu (neposredno navođenje) mogu biti iz nekog teksta istog medijalnog ranga, autocitaci, metacitaci, faktocitaci (književni tekst koji se citira u teorijskom tekstu, odnosno teorijski tekst u književnom), kao i citati iz drugih medija. Kada se ukazuje na neki izvor, a da se ne navodi njegovo značenje, riječ je o aluzijama (posredno citiranje). U zavisnosti od toga da li je u prvom planu tuđi ili vlastiti tekst, razlikuje se ilustrativni i iluminativni tip citatnosti. Kod ilustrativnog tipa citatnosti vlastiti tekst reprezentuje tuđi i manje je važan od tuđeg teksta koji je primaran i po vremenu nastanka i po vrijednosti. Kod iluminativnog tipa citatnosti vlastiti tekst se služi tuđim tekstovima i cijelom kulturnom tradicijom kojoj oni pripadaju da bi pomoću njihovog smisla, položaja u kulturnom sistemu i prisutnosti u čitalačkom iskustvu sam sebe „iluminirao“ (iluminativni tip citatnosti). U prvom planu nije tuđi, već vlastiti tekst, kultura i čitalačko iskustvo, a citati se koriste u nastojanju da se vlastiti tekst postavi u najmanju ruku kao ravnopravan prethodnim tekstovima-uzorima.⁸⁰ Ümit se u svom romanu koristio citiranjem Rumijevih stihova, gdje oni predstavljaju iluminativni tip citatnosti, jer su upotrijebljeni kako bi pisac objasnio temu svoga djela-mevlevizam.

Kada je u pitanju Rumi, on se isticao svojim literarnim i pjesničkim sposobnostima među svojim savremenicima, dok je istovremeno stalno tvrdio da su takve sposobnosti manje vrijedne u uporedbi sa sufizmom.⁸¹

Poetični slikoviti govor, čija uloga je prvenstveno da potakne Ljubav u slušatelju, prema Rumijevom mišljenju, mora biti prikladan i oblikovan sukladno čovjekovu razumijevanju. Tu ništa ne smije biti slučajno, osobno ili površno u vezi sa načinom na koji se to čini. U pogledu onoga kojega se to tiče, njegova poezija mu je dana od Boga. Drugim riječima, on ne stvara niti

⁸⁰ Dubravka Oraić-Tolić, *Teorija citatnosti*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990.

⁸¹ Idris Šah, *Šta znači biti sufi*, Kadirijsko-bedevijska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1998, str. 165.

je izumio sam svoj slikoviti govor, nego ga on prima iz Svijeta imaginacije unutar kojega se Voljeni očituje zaljubljenima u "imaginalnim" formama.⁸²

Ahmet Ümit se u više navrata u svom romanu *Bab-ı Esrar* poslužio Rumijevim stihovima:

"O ti koji tražiš Tajnu,

Postoji duša unutar duše, traži je u svom srcu,

Svoju suštinu traži u sebi,

O ti koji si u potrazi za Tajnom, traži je na svakom mjestu,

Ali ne izvan sebe, traži je u sebi."⁸³

U *Mesnevi* Rumi je o traženje između ostalog spjevao i ove stihove:

"Čvrsto se objeručke drži traženja

Jer je traženje dobar vodič na putu.

Bilo da to bude sporo ili brzo,

Onaj koji traži, onaj je koji pronalazi."⁸⁴

Na osnovu Rumijevih stihova, mogu se vidjeti i odlike njegovog učenja. Svi njegovi stihovi mogu biti teme za razmišljanje koje se mogu shvatiti kao aforizmi, deklaracije vjerskih načela, kao kratki mudri savjeti ili na način na koji to sufije čitaju i shvataju u mnogo dubljem smislu. Rumi, kao i drugi sufijски autori, usađuje svoja učenja unutar okvira koji podjednako dobro skrivaju i otkrivaju unutarnje značenje. Şah Idris, u knjizi *Šta znači biti sufi*, navodi da na taj način pisanja,

⁸²William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi-Rumijeva duhovna učenja*, preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "IBN SINA", Sarajevo, 2005, str. 319.

⁸³Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 165.

⁸⁴<https://bastinaduhovnosti.com/osnove-obrazovanja-i-odgoja-kod-mevlane-dzelaluddina-rumija/>, zadnja posjeta: 22. 11. 2020.

Rumi sprječava one koji su nesposobni koristiti taj materijal na višem nivou, od eksperimentisanja njime; dozvoljavajući onima koji vole poeziju da izaberu poeziju; dajući zabavu onima koji žele zabavu, stimulirajući intelekt kod onih koji cijene takvo iskustvo. Jedna od njegovih rečenica koje to najbolje pokazuju, je naslov jednog njegovog djela, *Fihi-ma-fih*, u značenju “U tome je što je u tome (Ti ćeš iz toga dobiti ono što je za tebe)”.⁸⁵ I Rumijeva mesneviya pod originalnim nazivom *Mesnevi-i Manevi* prevodi se kao “Stihovi unutrašnjeg značenja.”

“Reći ću ti riječi bez jezika i usana,

Reći ću ti tajne skrivene od svačijih ušiju,

Ove riječi za tebe, reći ću među gomilom ljudi,

Ali ih niko osim tebe neće čuti

Niti razumjeti.”⁸⁶

Kada je u pitanju upotreba riječi i općenito poezije u islamu, William Chittick u svojoj knjizi *Sufijski put ljubavi* navodi to da je srce islama riječ Božija, *Kur'an*, koji predstavlja izravni, pisani odraz Božijeg atributa govora ili riječi (kalām). Riječ Božija je istovremeno cjelovito i potpuno odražena i u druga dva domena: u makrokosmosu ili stvorenom univerzumu kao cjelini, i u mikrokozmosu ili u čovjeku. Svaka pojedina stvar, u krajnjoj analizi, stvorena je kroz riječ Božiju: “Kada nešto poželi, On tome samo kaže: ‘Budi!’, i ono biva.”⁸⁷ Muslimanski mislioci su uvijek naglašavali važnost Božije stvarateljske riječi u prirodnom poretku univerzuma i čovjeka, baš kao što su potcrtavali središnju ulogu Njegove pisane riječi u ljudskom privođenju spasenju. Rumi je u velikoj mjeri govorio o riječima općenito, a posebice o značenjima kroz koja je

⁸⁵Idris Šah, *Šta znači biti sufi*, Kadirijsko-bedeviska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1998, str. 165.

⁸⁶Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 295.

⁸⁷ Kur'an, 36:82, preveo Enes Karić, FF Bihać, Bihać, 2006.

izražena mudrost Božija za čovjeka; još osebnije govoreći, on govori o načinu na koji su riječi bile preobražene u poeziju.”⁸⁸

“U milosrdnosti i dobročinstvu, budi poput sunca.

U pokrivanju tuđih nedostataka, budi poput noći.

U darežljivosti i pomaganju, budi poput tekuće vode.

U skromnosti i poniznosti, budi poput zemlje.

U dobronamjernosti, budi poput mora.

U srdžbi i nervozi, budi poput mrtvaca.

Ili se predstavljaš onakvim kakav jesi, ili budi onakav kakvim se predstavljaš.”⁸⁹

“Moj Šems-moje sunce-moj mjesec, je došao

Moje oko, moj sluh,

Moje tijelo od srebra,

Moj rudnik zlata,

Moja opijenost,

Onaj koji poništava moja pokajanja,

Svjetlost mojih očiju,

Šta još da poželim?

⁸⁸William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi-Rumijeva duhovna učenja*, preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut “IBN SINA”, Sarajevo, 2005, str. 307.

⁸⁹Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 255.

Sve što sam želio došlo je.”⁹⁰

Poznato je to da je Rumi nakon svog susreta sa Šemsom i konstantnog boravka s njim, postao zaljubljen u Boga i pisao upravo poeziju koja je inspirisana tom ljubavlju. Pisao je poeziju unatoč svojoj ranijoj učenjačkoj poziciji, bilo u formi gazela, sastavljenih spontano i punih muzike ili u formi didaktičkih stihova koji čine njegovu *Mesneviju*. Njegovi gazeli, koji su kasnije nazvani po njegovom duhovnom prijatelju, Šemsu Tabriziju, doveli su perzijski jezik do krajnjih granica mogućnosti izražavanja ekstaze.⁹¹

“Dođi, dođi, ko god da si,

Dođi, bilo da si vjernik ili nevjernik, vatropoklonik ili onaj koji se klanja kipovima,

Svejedno je, opet dođi.

Makar stotinu puta dao obećanje i pogazio svoju riječ,

Ovo nisu vrata očajanja,

Dođi, ko god da si, dođi!”⁹²

Ovi stihovi spadaju u najpopularnije Rumijeve stihove. Zanimljivo je to da Rumi ovdje poziva sve ljude, ne osuđujući nikoga i ne praveći razlike među njima, da dođu u njegov krug Ljubavi i osjete zanos koji osjeća i on. Upravo zbog toga, Rumi je danas popularan i na modernom Zapadu, gdje je velika priznanja stekao upravo zbog svojih duhovnih naučavanja. Kao što sam već navela u ovom radu, Rumi je globalno poznata ličnost. Unesco je proglasio 2007. godinu Internacionalnom godinom Rumija slaveći 800 godina od njegovog rođenja. Ovo je doprinijelo tome da popularnost Rumija u svijetu poraste, a time je porasla i u Turskoj. Popularnost Rumija

⁹⁰Ivi, str. 307.

⁹¹S. Husein Nasr, *Živi sufizam*, preveli: Enes Karić i Edin Kukavica, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 2004, str. 271.

⁹²Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 260.

u svijetu, a posebno u Americi povezuje se sa duhovnim potrebama ljudi. U mnoge Univerzitete širom Amerike uvedena je nastava za proučavanje njegovog djela.

Naime, susret Rumija sa Šemsom ga je iz ortodoksnog sufije pretvorio u Rumija kakvog danas poznajemo. Netolerancija ortodoksnih muslimana nije bila ograničena samo na nemuslimane, nego i na šiije ismailije, te sve druge muslimane koji se nisu uklapali u njihovu sliku islama. Rumijev učitelj Šems Tabrizi je bio upravo suprotnost tome. On je javno optuživao progon nemuslimana. Rumi je bio ljubazan prema njima, a postoje podaci da su neki od njih upravo zbog toga prešli na islam. "Njegova poezija, koja obiluje pozivom na toleranciju i mirni suživot, doprinijela je širenju sufijskih ideja među perzijskim jevrejima."⁹³ Munir Drkić, u svome članku pod nazivom "Šta je Rumija učinilo velikim autorom" navodi to da islam garantuje određena prava jevrejima i kršćanima, dopuštajući im da prakticiraju svoju religiju, iako muslimani, s izuzetkom Rumija, smatraju judaizam i kršćanstvo inferiornim islamu.⁹⁴ Dakle, Rumi je tolerantan prema svima koji vjeruju u Boga, bez obzira na njihovu religijsku pripadnost.

U svome djelu *Divan-i Šems*, Rumi je spjevao ove stihove:

"Što da činim, muslimani? Samog sebe više ne znam,

Nit' sam židov, nit' kršćanin, nit' štujem vatru, nit' sam musliman."

Ovi stihovi upućuju na perenijalnu filozofiju, koja svoje učenje bazira na tome da svaka religija dolazi od jednog izvora i njen cilj je uvijek taj isti izvor-Bog.⁹⁵ Očigledno se i Rumi vodio istom tom filozofijom, s obzirom na njegove stihove u kojima ne pravi razliku među ljudima, ukoliko oni vjeruju u Boga.

⁹³Cyrus Masroori, "Islamski jezik tolerancije", prevela: Velida Mataradžija, *Živa baština*, br. 12, 2008, str. 51.

⁹⁴Ivi, str. 53.

⁹⁵Nevad Kahteran, *Perenijalna filozofija: u mišljenju René Guénona, Frithjofa Schuona i Seyyeda Hosseina Nasra*, El-Kalem, Sarajevo, 2002.

8) Sufijske mudre izreke

Ümit je u svome romanu koristio sufijske mudrosti iz raznih izvora. I ovdje se poslužio posmodernističkim postupkom intertekstualnosti, pri čemu referira na druge tekstove: književne, tekstove iz islamske filozofije i tesavvufa, citate iz Kur'ana Časnog itd. Pisao je o riječima i njihovoj upotrebi, o vodi i mudrostima koje možemo naučiti razmišljajući o njoj, zatim o željama i tome kako želje utiču na život čovjeka, o mudrosti zadovoljstva Božijim određenjem. O riječima je naveo sljedeće:

“Riječi nisu istina, to su samo zvukovi koji izlaze iz naših usta. Čak i oni koji su u potpunosti ovladali riječima, ne mogu u potpunosti objasniti riječima čak ni neke najjednostavnije životne pojave. Oni nam ne mogu objasniti boje, ne mogu nam objasniti mirise, niti zvukove i ukuse.”⁹⁶

Ove riječi je u jednom dijalogu Şems uputio Kimyi. Sufije se često vode upravo ovim riječima neobjašnjivim, duhovnim elementima u književnosti.

Samedin Kadić, u svojoj knjizi *Musa i Hidr* navodi riječi iz djela *Evanđelje po Isusu Kristu* autora Hose Saramago: “Govori jasno, reče Isus. To nije moguće, reče Bog, ljudske su riječi poput sjenki, a sjenke nikad ne bi mogle objasniti svjetlo.”⁹⁷

Ne čitaj iako *Kur'an* kaže “Uči, čitaj”:

U knjizi *Bab-ı Esrar* opisuje se događaj u kojem je Şems Tabrizi rekao Rumiju sljedeće riječi: “Kada ćeš prestati čitati knjige koje su napisali drugi? Koliko ćeš još tražiti tajne koje se nalaze unutar tebe u riječima drugih ljudi? Ostavi te istrošene riječi. Zato što ćeš tajnu o sebi spoznati samo vlastitim riječima.”⁹⁸

⁹⁶Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 135.

⁹⁷Jose Saramago, *Evanđelje po Isusu Kristu*, preveo: Nijaz Čardaklija, Svjetlost, Sarajevo, 1999, str. 328.

⁹⁸Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 169.

Kur'anski ajet: "Uči, čitaj, u ime Gospodara tvoga, koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, koji čovjeka poučava onome što ne zna."⁹⁹, odnosi se prema Samedinu Kadiću na sve ono što sadrži znakove, znamenja, bilo da je riječ o prirodi, historiji, čovjeku i napokon tekstu. Ebu Hanife je tvrdio da čovjek i bez Objave treba da spozna Boga, jer u samoj prirodi postoje znakovi.¹⁰⁰ Upravo to je ono što Šems u knjizi sugerije Rumiju, kada mu kaže da prestane čitati knjige.

Ikbal u svome djelu *Obnova vjerske misli u islamu* navodi: "Sufijska knjiga nije sastavljena od tinte i slova:ona je samo srce bijelo kao snijeg."¹⁰¹

O vodi:

"Voda nas opušta, zbog toga što je sav svijet nastao od vode. Uz vodu, mi se vraćamo svojim korijenima."¹⁰²

Ovaj stav može se potkrijepiti kur'anskim ajetom: "Od vode smo stvorili sve živo."¹⁰³ Voda kao simbol se često koristi u sufijskoj poeziji gdje se odnosi na mudrost, znanje, izvor života itd.

O željama:

U knjizi se spominje priča u kojoj je nekad davno u Bagdadu živio čovjek, imućan i zdrav, čija je jedina neostvorena želja bila da dobije dijete. Zapao je u teško emocionalno stanje jer mu se ta želja dugo godina nije ispunila. Jednog dana, sreo je nekog derviša, koji mu daje savjet kako da svoj problem riješi. Rekao mu je da sutradan ne učini ništa loše, da ukloni zlo iz svoga srca, da ne kaže nijednu lošu riječ, te da ne jede i ne pije ono što je zabranjeno. Navečer neka se obrati Bogu sa riječima da ga približi Sebi, a kako bi ga Bog približio Sebi, neka mu ispuni želju da dobije dijete, kako mu ona više ne bi zaokupljala um. Želja mu se ostvarila. Kasnije je slijedom

⁹⁹ Kur'an, 96:1-5, preveo Enes Karić, FF Bihać, Bihać, 2006.

¹⁰⁰Samedin Kadić, *Musa i Hidr*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2016, str. 49.

¹⁰¹ Muhammed Ikbal, *Obnova vjerske misli u islamu*, El-Kalem, Sarajevo, 2000, str. 115.

¹⁰²Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 215.

¹⁰³ Kur'an, 21:30, preveo Enes Karić, FF Bihać, Bihać, 2006.

dogadaja, čovjek spoznao neke sufijske mudrosti, te je zaželio od Boga da uzme život ili njemu ili njegovom sinu, jer ne može dijeliti svoju ljubav ni s kim. Bog je tada usmrtio njegovog sina.¹⁰⁴

Gazali u svojoj knjizi *Oživljavanje vjerskih znanosti* navodi da je Bog rekao poslaniku Davudu: "Ti imaš svoje želje, i Ja imam Svoje Želje, a biva samo onako kako Ja želim. Ako se pokoriš onome što Ja želim, udovoljit ću tvojim željama, ako se ne pokoriš onome što Ja želim, namučit ću te u onome što ti želiš, i na kraju će opet biti samo onako kako Ja želim."¹⁰⁵

Umri prije smrti i zadovoljstvo Božijim određenjem:

U knjizi se spominje i priča o čovjeku po imenu Sayyid, kojem je jednog dana sluga došao sa vijestima da je u poplavi izgubio četrdeset deva. On se zahvalio Bogu. Kasnije je drugi sluga došao sa vijestima da je četrdeset njegovih koza i četrdeset ovaca dobilo mladunčad. Sayyid se opet zahvalio Bogu. Čovjek koji je sjedio s njim ga je upitao, kako može da reaguje na isti način na dobre i na loše vijesti. Sayyid je odgovorio da kada je čuo loše vijesti, pogledao je u svoje srce i vidio da tamo nema tuge niti zabrinutosti zbog njih, pa se zato zahvalio Bogu, a drugi put, opet je pogledao u svoje srce i vidio da tamo nema pretjerane radosti, pa se zbog toga zahvalio Bogu.

Ovu priču je Izzet Efendi ispričao Kimyi uz objašnjenje da "čovjek mora umrijeti prije smrti".¹⁰⁶ Ove riječi se često susreću u sufijском učenju i poeziji.

Kur'an to opisuje na sljedeći način: "Takva je odredba Svemogućeg i Sveznajućeg."¹⁰⁷

Odricanje od svijeta i potčinjavanje Bogu je jedan od važnih postulata sufizma. Duhovna disciplina u sufizmu počinje sa onim što se naziva "inicijacijska smrt", poslije koje slijedi buđenje. Sufija treba da umre za svoje staro sopstvo i da se ponovo rodi. To zahtijeva čin

¹⁰⁴Ivi, str. 281.

¹⁰⁵El-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knjiga VIII, grupa prevodilaca, Bookline d.o.o., Sarajevo, 2006, str. 458.

¹⁰⁶Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 286.

¹⁰⁷ Kur'an, 36:38, preveo Enes Karić, FF Bihać, Bihać, 2006.

odricanja i življenja na način koji vodi čistoći. U sufizmu se ovaj čin povezuje sa takvalukom ili strahopoštovanjem prema Bogu.¹⁰⁸

9) Historija mevlevizma

Kada je u pitanju historija mevlevizma, a posebno Rumijevog života, teško je razdvojiti historijske činjenice i stvarne događaje od raznih legendi koje su vremenom nastale. U knjizi *Bab-ı Esrar*, Ahmet Ümit nas je upoznao s glavnim događajima koji su obilježili Rumijev život. U ovom djelu fikcija je dominantan književni postupak i može se reći da je u naraciji naglašena tanka linija između stvarnosti i fikcije. Roman počinje jednom indijskom izrekom: "Ovaj svijet je san unutar sna." U knjizi se pojavljuje glas koji glavni lik knjige Kimya čuje u avionu, zatim njeni susreti sa Şemsom, kako u stvarnosti tako i u njenim halucinacijama, prikazujući razne događaje kako s historijskog aspekta tako i s aspekta autorove fiktivne naracije. Tako da postaje teško razlučiti šta spada u Kimyine halucinacije, a šta bi mogla biti neka vrsta mistične stvarnosti. Autor propituje razne događaje iz tog perioda te razlog zbog kojeg su ubili Şemsa iz Tabriza. Postavlja razna pitanja, među kojima je i političko pitanje njegovog ubistva. Također, potrebno se osvrnuti i na historicizam. Historicizam (njemački: historizismus, francuski: historicisme) ili historizam (njem. historismus, franc. historisme) je pojava u teoriji književnosti, filozofiji i likovnim umjetnostima 19. stoljeća nastala romantičarskim buđenjem zanimanja za prošlost i intenzivne brige za čuvanje spomenika kulture.¹⁰⁹ Ümit je u svom romanu pokazao veliko zanimanje za prošlost svoje zemlje, time što je osim nekih historijskih događaja također opisao i mjesta poput medrese, džamija, mauzoleja itd.

-U romanu se spominje medresa u Konji u kojoj je Rumi održavao predavanja i to pod nazivom Pembe Furuşan Medresa.¹¹⁰ U knjizi Mehmeta Ondera *Mevlana i njegov put ljubavi*, spominje se da je vezir sultana Aleadina Kejkubada, Emir Bedreddin, naredio da se igradi nova medresa za

¹⁰⁸S. Husein Nasr, *Başça istine*, preveli: Ismet Škrijelj i Enes Kahrović, Udruženje za duhovnu, kulturnu i naučnu afirmaciju Bošnjaka "Aşik Junus", Novi Pazar, 2010, str. 141.

¹⁰⁹ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Historicizam>

¹¹⁰Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 140.

Behaudina Veleđa, Rumijeovog oca, i to u najljepšem dijelu grada Konje blizu sultanovog dvora.¹¹¹

Nakon oĉeve smrti, Rumi preuzima njegovo mjesto uĉitelja i glavnog propovjednika u Konji. Uživao je simpatije i poštovanje svojih uĉenika i ostalih Źitelja grada.¹¹² Mevlana je u to vrijeme imao 25 godina, bio je vaiz, fakih i vjerski uĉenjak. Kasnije, uz Burhanuddina Muhakkika Tirmizija, jednog od oĉevih sljedbenika, Mevlana je napredovao na polju tesavvufa.

U knjizi *Bab-ı Eşrar* opisan je i tzv. ‘prvi susret’ susret Mevlane Rumija i Œemsa iz Tabriza. Œems je u jednoj ulici u Konji ĉekao Mevlanu, koji se vraćao sa predavanja. Mjesto na kojem su se sreli poznato je pod nazivom *MeredŹ-el Bahrein* (mjesto susreta dva mora).

Osjećaji koji su preplavili Œemsa kada je ugledao Mevlanu i stao ispred njega, pri ĉemu su Mevlanini uĉenici nastojali zaštititi svoga uĉitelja od neobiĉnog prolaznika, opisani su na sljedeći naĉin:

Ali Mevlana je bio poput mirne vode, i kada je pogledao u moje oĉi vidio sam u njemu bljesak boŹanske svjetosti iako je bio dan. Da, Rumi je pogledao u moje oĉi! I tada su se pupoljci cvijeća, kojima još nije bilo vrijeme da procvjetaju, pretvorili u gomile ruŹa u svim vrtovima Konje. Rumi je pogledao u mene i podigavši ruku prema svojim uĉenicima rekao: "Pustite ga!".¹¹³

Tada je Œems upitao Mevlanu pitanje, kojim je Źelio saznati da li je Mevlana taj prijatelj za kojim on toliko dugo traga. Upitao ga je: "Ko je bio veći, uĉenjak i BoŹiji ĉovjek, Bajezit Bistami ili poslanik Muhammed a.s.?"

Rumi je odgovorio: "Kakvo je to pitanje? Nema sumnje da je veći poslanik Muhammed. Zašto uopće spominješ Bistamija na ovaj naĉin?"

¹¹¹Mehmet Önder, *Mevlana i njegov put ljubavi*, preveo: Zakir Bektić, Kadirijsko-beđevijska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1988, str. 18.

¹¹²<https://bastinaduhovnosti.com/izlazak-sunca-2/>, zadnja posjeta: 22. 11. 2020.

¹¹³Ahmet Ümit, *Bab-ı Eşrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 142.

Nakon toga Šemsov odgovor bio je da je poslanik Muhammed rekao: "O Bože, nisam te spoznao onako kako Ti dolikuje." A Bistami je rekao: "Ja sam Sultan svih sultana." Na ovo je Rumi odgovorio:

Srca nekih ljudi ne mogu podnijeti mnogo, bivaju puna nakon jednog vrča vode. Dok su srca nekih drugih ljudi bezgranična, čak ni okeani ne mogu ugaziti njihovu žeđ. Bajazit je ugasio svoju žeđ jednim gutljajem vode, te je ispovijedao kako je zasićen. Poslanik Muhammed, neka je mir na njega, patio je od nezasićenosti i žeđi iako je bio potopljen u vodi. Svakog dana vidio je, razumio i znao više. Ali, što je više znao, tako se povećavalo i ono što ne zna i tek treba da shvati. Zbog toga je rekao Bogu da Ga nije spoznao onako kako Mu dolikuje.¹¹⁴

Tada je Šems shvatio da je Rumi upravo taj prijatelj za kojim je tragao.

Ovaj događaj je opisan i u knjizi *Rumi i sufizam*. Prema ovoj knjizi Šems je u tom momentu imao šezdeset godina i čitav život proveo je u lutanju po raznim zemljama, moleći Boga da upozna jednog Njegovog bliskog roba, a da za to poznanstvo nudi svoj život. U *Bab-ı Esrar* se također spominje ova žrtva koju je Šems spreman podnijeti, samo ako upozna tog Prijatelja.¹¹⁵ Prema knjizi *Rumi i sufizam*, Mevlana se nakon Šemsovog pitanja onesvijestio, a zatim je tražio od Šemsa da provedu vrijeme zajedno, kako bi mu Šems mogao objasniti ono što on ne zna.¹¹⁶

U knjizi *Mevlana i njegov put ljubavi* susret Šemsa i Rumija opisan je na skoro identičan način kao u romanu *Bab-ı Esrar*, gdje Mevlanin odgovor na Šemsovo pitanje također sadrži metaforički opisanu žeđ za spoznajom. Šems je bio zadivljen Mevlaninim odgovorom, te je pao na zemlju. Mevlana je sjahao i sa Šemsom se zaputio ka medresi, gdje počinje njihovo druženje.¹¹⁷

U članku pod nazivom "Šta je Rumija učinilo velikim autorom", Munir Drkić navodi da se autori koji su pisali o ovom događaju uglavnom oslanjaju na dvije verzije događaja, koje su

¹¹⁴Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 144.

¹¹⁵Ivi, str. 139.

¹¹⁶Eva Vitray-Meyerovitch, *Rumi i sufizam*, Kadirijsko-bedevijska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1995, str. 11.

¹¹⁷Mehmet Önder, *Mevlana i njegov put ljubavi*, preveo: Zakir Bektić, Kadirijsko-bedevijska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1988, str. 32.

isripovijedali Rumijev učenik Feridun Sepahsalar i unuk Ahmed Eflaki. Obojica se slažu da je Rumi sreo Šemsa, koji je prethodno došao u Konju tragajući za nekim s kim će se duhovno zbližiti. Prema Sepahalaru, Rumi je jednog dana jahao na svojoj muli ulicama Konje, kada je ugledao Šemsa kako sjedi na jednoj klupi, prišao mu je i sjeo pored njega, nakon čega su započeli dug razgovor. Prema Eflakiju, Rumi je jahao na muli, a Šems mu je prišao i započeo razgovor. Sam razgovor, kako navode Rumijevi biografi, tekao je u formi pitanja i odgovora. I tu se navodi više verzija, a zajedničko im je to što je Šems upitao ko je veći, Bajezit Bistami ili poslanik Muhammed. Iako su sve verzije ovog događaja vremenom prerasle u legende, ostaje istina da je susret sa Šemsom u potpunosti promijenio Rumija.¹¹⁸

-Kada su u pitanju članovi Rumijeve porodice, u *Bab-ı Esrar*, Kimya u svojim halucinacijama ulazi u tijelo Šemsa i doživljava sve ono što je on doživio u prošlosti, boravi na mjestima na kojima je on boravio. Jedno takvo mjesto je Rumijev dom u kojem upoznaje članove Rumijeve porodice.

U stanju halucinacije Kimya posmatra Rumijevog srednjeg sina Aleaddina i Rumijevu posvojenu kćerku Kimyu, dok razgovaraju. Kimya zaključuje da Aleaddin možda gaji osjećaje prema Kimyi, Rumijevoj posvojenoj kćerki. Aleaddin je opisan kao neko ko nije volio Šemsa. Tu se spominje i Rumijeva supruga, Kira, žena grčkog porijekla, koja je prešla na islam prije nego se udala za Rumija.¹¹⁹ Zatim se spominje Rumijev najstariji sin Behaeddin, gdje narrator opisujući ga navodi: "Ako je Aleaddin vatra, Behaeddin je voda. Aleaddin je oluja, Behaeddin je mir. Ako je Aleaddin bijes i pobuna, Behaeddin je mir i pokornost."¹²⁰ Rumijev najstariji sin bio je Sultan Veled, a spominje se prilikom opisa događaja koji prate njegov odlazak u Damask u potrazi za Šemsom, kako bi ga vratio svome ocu.¹²¹

Sultan Veled poznat je kao utemeljitelj mevlevijskog tarikata:

Mevlevijski tarikat nije utemeljio sam Mevlana, jer on nikada i nije pomišljao na takvo što, to je učinio njegov sin Sultan Veled, koji je nakon smrti Mevlaninog bliskog prijatelja Husamuddina Čelebija na sebe preuzeo obavezu da čuva i širi

¹¹⁸Munir Drkić, "Šta je Rumija učinilo velikim autorom", *Živa baština*, br. 12, 2018, str. 12.

¹¹⁹Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 173.

¹²⁰Ivi, str. 174.

¹²¹Ivi, str. 264.

*ideje i uticaj oca. Sultan Veled nije bio poput oca istaknuti pjesnik i arif ali je na polju organizacije i rukovođenja pokazao značajan uspjeh. On je udario temelje novog tarikata, i zahvaljujući uticaju i slavi oca, povezao se s tadašnjim vladarima, okoristio se njihovom materijalnom i duhovnom podrškom te na taj način proširio uticaj mevlevijskog tarikata izvan zidina Konje, pa čak i šire.*¹²²

-U jednom događaju u *Bab-ı Esrar*, Şems Kimyi govori da ono što je čula na televiziji, uopšte nije istina:

“Niko nije bio sretan zbog mene. Ni sultan, ni vojnici, ni učenjaci i teolozi niti narod. Nisam im se svidio od prvog momenta kada su me vidjeli. Svi su me mrzili i željeli su da napustim Konju. Da su mogli, ubili bi me prvom prilikom. Svi oni, osim Hudavendigara i njegovog najstarijeg sina Behaeddina.”¹²³ Nakon toga, Şems navodi da je Hudavendigar bilo jedno od imena kojima je Rumija oslovljavao njegov otac Muhammed Behaeddin Veled, te da se i njemu svidjelo, pa ga je i on ponekad koristio oslovljavajući Rumija. U knjizi Rumi i sufizam spominje se:

“Prema svim njegovim biografijama, Muhammeda Dželaluddina su obično zvali Hodavendegar ili Mevlana Hodavendegar, što znači Naš učitelj.”¹²⁴

Dakle, ovdje se Kimya prvi put susrela sa informacijom da Şems nije bio dobrodošao u Konju, da je imao brojne neprijatelje itd. U nastavku, Kimya saznaje zašto je to bilo tako. Naime, iako je Şems odigrao najvažniju ulogu u Rumijevom životu, ipak nije sahranjen na istom mjestu kao Rumi. Kako to da neko ko je Rumiju bio bliži od njegove porodice, nije sahranjen uz njega? Ko je i zašto to učinio Şemsu? Da li Şems povrijedio nekoga u Rumijevoj porodici, da li je učinio neko zlo? To su bila pitanja u Kimyinoj glavi, na koja je željela da pronađe odgovor. Dok je bila u posjeti Mevlaninom mauzoleju, čula je vodiča Angelinu, kako objašnjava moguće razloge tolike netrpeljivosti prema Şemsu. Angelina je navela kako su ga stanovnici Konje posmatrali kao ludog derviša, koji im je oduzeo njihovog velikog učenjaka Rumija. Zbog njega je Rumi odustao od namaza, posta i od predavanja. Počeo je čitati poeziju, govoriti o ljubavi i baviti se idejama

¹²²<https://www.medzlis-konjic.com/index.php/en/knjige-i-tekstovi/odabrani-tekstovi/889-uloga-mevlevija-u-razvoju-divanske-knjizevnosti-bih>, zadnja posjeta: 22. 11. 2020.

¹²³Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 167.

¹²⁴Eva Vitray-Meyerovitch, *Rumi i sufizam*, Kadirijsko-bedeviska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1995, str. 6.

koje stanovnici Konje nisu bili spremni da čuju i prihvate.¹²⁵ Gajili su ogromno neprijateljstvo prema Šemsu. Optuživali su ga da je nemoralan, da je mongolski špijun, čak su govorili i to da je čarobnjak. Jedni su smatrali da ga treba protjerati iz grada, drugi su mu prijetili, dok su neki otvoreno govorili o tome da će ga ubiti. Zbog svih tih dešavanja i uslova u kojima je Šems boravio u Konji, godinu i po dana nakon druženja sa Rumijem, Šems je odlučio da jedne noći tajno napusti Konju. Rumija je obuzela tuga zbog odlaska njegovog prijatelja. Tražio ga je na raznim mjestima i gradovima, ali nije mogao da ga pronađe. Kada je prošla jedna godina od Šemsovog odlaska, Rumijev sin Sultan Veled odlazi u Damask gdje pronalazi Šemsa i vraćaju se zajedno u Konju. Rumi je ponovo našao razlog svoje sreće, koja ga je napustila kada je Šems otišao. Njegovo umjetničko, pjesničko stvaralaštvo je procvjetalo. Kako bi izbjegli ogovaranja, Rumi je Šemsu dao svoju kćerku Kimyu za suprugu.¹²⁶ U knjizi *Rumi i sufizam* se također navodi Šemsov odlazak u Damask zbog pritiska koji je doživio u Konji, te se navodi da ga je kasnije u Damasku pronašao Sultan Veled. Šems se vratio u Konju, ali su proganjanja ponovo počela te je Šems opet nestao. Govorilo se da je ubijen, te da je među ubicama bio Mevlanin sin Aleaddin. Poslije nestanka Šemsa Mevlana je počeo obavljati duhovni ples-sema. U sjećanje na svog voljenog učitelja, napisao je djelo *Divan-i Šems-i Tabrizi*, djelo potpuno posvećeno ovoj naizgled ovosvjetskoj ljubavi. U svim njegovim poemama u ovom djelu nalazi se uvijek prisutna bol i patnja, izazvana njihovim rastankom.¹²⁷

U knjizi *Mevlana i njegov put ljubavi* navodi se da se Rumi, nakon Šemsovog nestanka, zatvorio u sobu i gorio u vatri gorčine odvojenosti od Šemsa. Pisao je bez prestanka puneći divane svojom poezijom.¹²⁸

Zatim se u knjizi navodi Šemsovo ubistvo Kimye, koje Šems objašnjava time da nije on ubio Kimyu, nego su je njena djela ubila. Objasnio je to riječima da je učinila ono što joj je on rekao da ne čini, išla je tamo gdje joj je rekao da ne ide, vidjela se s onim s kim joj je rekao da se ne viđa, te nakon svega toga, pogledao ju je svojim prodornim očima, a ona je zbog velikog kajanja

¹²⁵Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, str. 262.

¹²⁶Ivi, str. 263.

¹²⁷Eva Vitray-Meyerovitch, *Rumi i sufizam*, Kadirijsko-bedeviska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1995, str. 19.

¹²⁸Mehmet Önder, *Mevlana i njegov put ljubavi*, preveo: Zakir Bektić, Kadirijsko-bedeviska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1988, str.49.

sama sebe ubila.¹²⁹Kao jedan od onih na koje se sumnja da su kasnije ubili Šemsa, navodi se Aleaddin, koji je, kao što je već spomenuto, gajio ljubavna osjećanja prema Kimyi, a kako se spominje i ona prema njemu, te se kao jedan od razloga ubistva Šemsa navodi Aleaddinova osveta zbog smrti Kimye.

“Rumijev srednji sin bio je među onima koji su planirali ubistvo Šemsa. Neki kažu da je bio zaljubljen u Kimyu, dok drugi navode da je bio ljubomoran na Šemsovu bliskost se njegovim ocem Rumijem i starijim bratom Sultan Veledom.”¹³⁰ Šemsovo ubistvo opisano je opisano na način da je sedam osoba, među kojima je bio i Aleaddin, kasno noću pokucalo na vrata Šemsu, nakon čega je svaki od njih zabio nož u Šemsova prsa. Šems je ispustio takav krik, da su se oni svi onesvijestili, te kad su se probudili Šemsa nije bilo, ostala je samo njegova krv. Kasnije se Šems pojavio u snu Sultanu Veledu i rekao mu da je bačen u bunar, nakon čega Sultan Veled odlazi do bunara te izbavlja Šemsovo tijelo nakon čega ga sahranjuje.¹³¹ Svoje ubistvo Šems Kimyi Karen objašnjava time što navodi da je ljubav koju je dobio time što je pronašao Rumija kao svoga prijatelja, morao platiti svojim životom, jer je to bilo njegovo obećanje koje će ispuniti, ukoliko pronađe prijatelja na Božijem putu.¹³² Ümit u svojoj knjizi navodi, da je prema Eflakiju, Aleaddin napustio Konju te kao mlad umro od malarije. Rumi nije prisustvovao njegovoj sahrani.¹³³

U članku "Šta je Rumija učinilo velikim autorom" Munir Drkić navodi se da Rumi žaleći za izgubljenim prijateljem piše svoj *Divan* posvećen njemu, ali da je dodatno sazreo uz Husamudina Čelebija, na čiji prijedlog je počeo pisati *Mesneviju*. Ipak, i u *Mesneviji* se vidi prisustvo Šemsa, a Rumi na više mjesta opisuje poseban odnos koji je imao s njim.¹³⁴

Potrebno je spomenuti i to da Zeynep Tufekcioğlu u svom članku "Sufism in Turkish crime fiction", navodi da je Šems ubijen od strane selžučkih državnika, te da za njegovo ubistvo niko

¹²⁹Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 339.

¹³⁰Ivi, str. 355.

¹³¹Ivi, str. 356.

¹³²Ivi, str. 417.

¹³³Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 357.

¹³⁴Munir Drkić, "Šta je Rumija učinilo velikim autorom", *Živa baština*, br. 12, 2018, str.13.

nije odgovarao. Zbog toga se Şems ne posmatra samo s duhovnog ili književnog aspekta, nego i sa političkog aspekta.¹³⁵

-Kao mjesto na kojem je sahranjen Rumi, u romanu, spominje se Rumijev mauzolej u Konji.¹³⁶ Mjesto na kojem je sahranjen Şems je, kako Ümit opisuje je jedno veoma skromno mjesto, kada se uporedi sa Mevlaninim mauzolejom. U pitanju su džamija i grob sjedinjeni u jednoj sobi, a nalaze se u Konji. Kimya na tom mjestu razmišlja o tome da je Şems sigurno i želio upravo takav grob, u slučaju da je uopšte želio da ima grob. Tu se nalazi natpis:

“Ovdje leži Şems Tabrizi, ubijen od strane sedmorice neznalica.”¹³⁷

Kada je u pitanju grob Şemsa Tabrizija, postoje razna mišljenja i legende o tome, te se ne može sa sigurnošću tvrditi gdje se zapravo nalazi njegov grob. Ipak, prema nekim mišljenjima Şems je napustio Konju i umro u Hoju gdje je i sahranjen. Postoji još nekoliko lokacija za koje se tvrdi da se tu nalazi njegov grob. Jedna je u Multanu u Pakistanu, a druga u udaljenom regionu Karakorum u sjevernom Pakistanu, u mjestu koje se zove Ziarat.¹³⁸

¹³⁵ Zeynep Tüfekçioğlu, “Sufism in Turkish Crime Fiction: the Mystery of Shams-i Tabrizi in Ahmet Ümit’s Bab-ı Esrar”, *European Journal of Turkish Studies*, br. 13, 2011, str. 14.

¹³⁶ Ahmet Ümit, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, Istanbul, 2019, str. 256.

¹³⁷ *İvi*, str. 377.

¹³⁸ https://sr.wikipedia.org/sr-el/Шамс_Табризи

Zaključak

Bab-ı Esrar je roman koji spada u najistaknutije primjere savremene turske književnosti. Cilj ovog rada bio je predstaviti elemente mevlevizma koje je Ahmet Ümit koristio u svom romanu *Bab-ı Esrar*, odnosno način na koji je on percipirao mevlevizam, te uporediti njegove stavove o mevlevizmu sa stavovima drugih autora, kao i elemente fikcije sa stvarnim događajima.

Bab-ı Esrar je roman čija se radnja temelji na mističkom odnosu između učitelja i učenika. Ahmet Ümit, u svojoj knjizi, brak Kimyinih roditelja opisuje kao jednu stepenicu ka Poyrazovom otkrivanju svog istinskog životnog cilja, zbog kojeg je bio nužan napustiti svoju porodicu. U radu su navedene sličnosti odnosa Poyraza i Şah Nesima sa odnosom Rumija i Şemsa, zbog uloge učitelja koju je Şah Nesim imao u Poyrazovom životu, kao što je to bio Şems Rumiju. Ipak, ta uloga učitelja u oba slučaja predstavljena je kao nešto mnogo više od toga. Činjenica da je Rumi pisao poeziju i za Şemsa, objašnjena je time da je Rumi u Şemsu vidio Boga, odnosno vidio je Boga u jednom od Njegovih stvorenja. Na sličan način je i Poyraz doživljavao svoga učitelja i prijatelja. Navedene su i neverbalne forme izražavanja kojima se koristi mevlevijski tarikati u koje spadaju korištenje instrumenta naja, muzika te ples. S obzirom na to da Ahmet Ümit u svom romanu govori i o muzici, te njenom utjecaju na čovjeka, to je okarakterisano kao intermedijalni postupak jer se referira na drugu umjetnost-muziku.

U ovom radu obrađeni su svi elementi koji se vežu za jedan roman kakav je *Bab-ı Esrar*, a to su: teme sufizma i jednog od njegovih pravaca-mevlevizma, zatim moderna i postmoderna, te elementi postmoderne koji se nalaze u romanu. Kao element postmodernog romana, autor je najviše koristio intertekstualnost, pri čemu se poslužio raznolikim sufijskim tekstovima, citatima. Najviše takvih citata su Rumijevi stihovi iz *Mesnevi*, kao i drugi tekstovi: književni, tekstovi iz islamske filozofije i tesavvufa, citati iz Kur'ana Časnog itd. Naveo je mnoge historijske podatke o mevlevizmu, njegovom nastanku i razvoju, kao i ulogu koju mevlevizam ima u današnjem vremenu. Dakle, autor u ovom svom djelu pored rješavanja primarne misterije u knjizi, uspijeva da edukuje svog čitatelja o raznim sufijskim pojavama, a posebno o mevlevizmu, te o zamršenim odnosima i događajima koji su se zbili za vrijeme Rumijevo života.

Literatura

Chittick, William C., *Sufijski put ljubavi-Rumijeva duhovna učenja*, preveo: Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut "IBN SINA", Sarajevo, 2005.

Ćehajić, Džemal, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na BiH*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1986.

Drkić, Munir, "Šta je Rumija učinilo velikim autorom", *Živa baština*, br. 12, 2018, str: 6-15.

Ebu Hamid, El-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knjiga VIII, grupa prevodilaca, Bookline d.o.o., Sarajevo, 2006.

Erguvan, Mehmet, "Turkish literature on the move: Tracing the Itinerary of Ahmet Ümit", Dokuz Eylül University, Izmir, str: 331-350.

Fethi Demir, "Ahmet Ümit'in Bab-i Esrar'ini postmodern polisiye olarak okumak", *International Journal of Social Science*, br.5, 2012., str: 247-257.

Hačion, Linda, *Poetika postmodernizma: Istorija, teorija, fikcija*, preveli: Vladimir Gvozden, Ljubica Stanković, Novi Sad, Svetovi, 1996.

Ikbal, Muhammed, *Obnova vjerske misli u islamu*, El-Kalem, Sarajevo, 2000.

Isa, Abdul – Kadir, *Istine o tesavvufu*, Odbor Islamske zajednice Tuzla, Tuzla, 1998.

Kadić, Samedin, *Musa i Hidr*, Centar za napredne studije, Sarajevo, 2016.

Kahteran, Nevad, *Perenijalna filozofija: u mišljenju René Guénona, Frithjofa Schuona i Seyyeda Hosseina Nasra*, El-Kalem, Sarajevo, 2002.

Kakaji, Jusuf, "Vahdetul-vudžud prema viđenju Sadruddina Konjevija i Mevlane Dželaluddina Rumija Belhija", preveo: Samed Jelešković, *Živa baština*, br. 4, 2016, str: 70-78.

Karić, Enes, *Prijevod Kur'ana*, FF Bihać, Bihać, 2006.

Masroori, Cyrus, "Islamski jezik tolerancije", prevela: Velida Mataradžija, *Živa baština*, br. 12, 2008, str. 46-64.

Nametak, Fehim, *Historija turske književnosti*, Orientalni institut u Sarajevu, Posebna izdanja XL, Sarajevo, 2013.

Nasr, S. Husein, *Bašča istine*, preveli: Ismet Škrijelj i Enes Kahrović, Udruženje za duhovnu, kulturnu i naučnu afirmaciju Bošnjaka "Ašik Junus", Novi Pazar, 2010.

Nasr, S. Husein, *Tradicionalni islam u modernom svijetu*, preveo: Enes Karić, El-Kalem, Sarajevo, 1994.

Nasr, S. Husein, *Tradicionalni islam-savremene kušnje*, Izdavač e-izdanja: bosnamuslimmedia.com, 2009.

Nasr, S. Husein, *Živi sufizam*, preveli: Enes Karić i Edin Kukavica, Naučnoistraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, 2004.

Omerdić, Muharem, *Derviši i tekije Sarajeva*, Prilozi historiji Sarajeva, Institut za historiju, Sarajevo, 1993.

Oraić-Tolić, Dubravka, *Teorija citatnosti*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1990.

Önder, Mehmet, *Mevlana i njegov put ljubavi*, preveo: Zakir Bektić, Kadirijsko-bedevijska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1988.

Saramago, Jose, *Evandjelje po Isusu Kristu*, preveo: Nijaz Čardaklija, Svjetlost, Sarajevo, 1999.

Şafak, Elif, *40 pravila ljubavi*, preveo: Edin Kukavica, Buybook, Sarajevo, 2013.

Şah, Idris, *Šta znači biti sufi*, Kadirijsko-bedevijska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1998.

Tüfekçioğlu, Zeynep, "Sufism in Turkish Crime Fiction: the Mystery of Shams-i Tabrizi in Ahmet Ümit's *Bab-ı Esrar*", *European Journal of Turkish Studies*, br. 13, 2011.

Ümit, Ahmet, *Bab-ı Esrar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.

Vitray-Meyerovitch, Eva, *Rumi i sufizam*, Kadirijsko-bedevijska tekija Sarajevo, Sarajevo, 1995.

Yurek, Hasan, "Bab-i Esrar ve Aşk üzerine bir mukayese denemesi", *Turkish studies-International periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic volume*, 6/3, Turkey, 2011, str: 1624-1636.

Internet stranice:

<https://bastinaduhovnosti.com/hijerohistorija-rumijeve-duse-2/>, zadnja posjeta 22.11. 2020.

<https://bastinaduhovnosti.com/izlazak-sunca-2/>, zadnja posjeta: 22. 11. 2020.

<https://bastinaduhovnosti.com/mevlana-osvaja-ameriku-2/>, zadnja posjeta 22.11. 2020.

<https://bastinaduhovnosti.com/osnove-obrazovanja-i-odgoja-kod-mevlane-dzelaluddina-rumija/>, zadnja posjeta 22.11. 2020.

<https://bastinaobjave.com/uticaj-tesavvufa-na-razvoj-islamske-knjizevnosti/>, zadnja posjeta 29.8.2020.

<https://www.birazoku.com/makalat>

<https://www.danas.rs/kultura/vise-ne-vredi-pisati-krimi-romane-kao-agata-kristi/>

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27671>

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Historicizam>

<https://www.medzlis-konjic.com/index.php/en/knjige-i-tekstovi/odabrani-tekstovi/889-uloga-mevlevija-u-razvoju-divanske-knjizevnosti-bih>, zadnja posjeta: 22. 11. 2020.

<http://www.oocities.org/gimn1gradacac/moderna/postmoderna.htm>

<https://repositorij.unizd.hr/islandora/object/unizd%3A3413/datastream/PDF/view>

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Metafikcija>

<https://sh.wikipedia.org/wiki/Postmodernizam>

https://sr.wikipedia.org/sr-el/Шамс_Табризи

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_%C3%9Cmit

<http://znaci.com/tekstovi/sebi-arus>